

Kur'ân Mesajının İletilmesinde Başat Özellik: Güvenirlilik*

ZEKİ TAN*

Öz: Allah'ın insanlara, mesajlarını iletmek için gönderdiği Peygamberler sıradan kimseler olmayıp seçilmişlerdir. Peygamberler ahlaki özellikleri ile Kur'an'da anılmaktadırlar. Bu özelliklerin başat olanı "güvenilir" olmalarıdır. Güven vasfı Kur'an'da sadece Peygamberler için kullanılmaz. Hem Allah, hem Cebrail hem vahyin indiği coğrafya hem de mesajla buluşan inanan insan için de kullanılır. Çünkü mesajın iletilmesinde bütün kanalların "güvenilir" olması, mesajı sağlıklı algılamada şüpheleri ortadan kaldırır. Güven vasfı Peygamberler için vazgeçilmez olduğu gibi, ilahi mesajı iletecek bütün karakterler için de olmazsa olmaz bir esastır. Mesaj taşıyıcılarının sosyal kriz ve bunalımları çözme, toplumu değiştirme ve dönüştürmede "güvenilir" olmalarının önemi yadsınamaz. Çünkü güvenilir bir kanaldan gelen mesajlar öncelikli olarak kabul edilir. Mesaj taşıyıcılarının güvenilirliklerinin yanı sıra; sivil olup resmi denetimden uzak olma, ücret talebinde bulunmama, şeffaf olma, söz ve aksiyon bütünlüğü gibi vasıflara da sahip olmaları gerekir.

Anahtar Kelimeler: Din, Allah, Peygamber, güvenilirlik, toplum.

* Bu makale Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından, 23-24 Mayıs 2014 tarihinde düzenlenen *Medya ve Kur'an Sempozyumu*'nda sunulan tebliğden istifade edilerek yazılmıştır.

* Y. Doç. Dr. | Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü

A Principle Factor of Conveying Quran's Message: Reliability

ZEKİ TAN

Abstract: The prophets, whom Allah sent to people so that they convey His message, are not ordinary people, they are chosen. The prophets are referred to in Quran for their moral values. The most important of these moral values is “reliability.” Reliability is not only used for Prophets in Quran. Reliability is used for Allah, Gabriel, the location that the revelation was sent to, and for believers whom the message was sent for. Because the fact that all the components of the message is reliable eliminates the doubts against healthy perception of the message. Reliability is an essential property not only for Prophets, but also all those characters who are obliged to convey the message. The importance of message conveyors' being reliable is undeniable in terms of resolving crises and depressions, changing and transforming the society. Because a message which comes from a reliable source is considered primary. In addition to reliability, message conveyors must have qualities such as being civilians, being transparent, not being subject to any supervision, not demanding any kind of monetary gain, and having integrity.

Keywords: Religion, Allah, Prophet, Reliability, Society.

Giriş

Yüce Allah yeryüzü ile iletişimi vahiy üzerinden kurar. Vahiy de toplumun kodlarında değişim ve dönüşüm gerçekleştirmek için gönderilir. İnsanlık târihi boyunca insanların ellerinden tutmak için gönderilen vahiyler topluma ayette de buyrulduğu gibi; “Siz Allah’ın verdiği rengi alınız. Allah’ın boyasından daha güzel boyası olan kimdir? Biz ancak O’na ibadet ederiz deyiniz.”¹ Ayet ırk ve deri rengi ayrımı tanımayan geniş çaplı bir insanlar arası birliğinin inşası için gönderilir.² Allah’ın gönderdiği evrensel mesajın toplumla buluşması “seçilmiş elçiler” vasıtasıyla gerçekleşir. Allah aziz/sonsuz şeref kaynağı³, elçileri seçilmiş⁴, kitabı şanlı⁵, kulları şerefli⁶, olunca yapılan görev de “sıradan” olmamalıdır.

Kur'an bunu şöyle anlatır: “Ne zaman onlara bir [ilahî] mesaj gelse, “Allah'ın peygamberlerine verdiklerinin benzeri bize verilmedikçe inanmayız!” derler. [Ama] mesajını kime tevdi edeceğini en iyi Allah bilir...”⁷ bu ayette mesajı taşıyacak olan şahısların sıradan kimselerin olmaması gerektiğini anlatır. Târihi süreçte gönderilen Peygamberlerin ilahi ıstıfa ile seçildiğini şu ayet şöyle anlatır. “Gerçek şu ki Allah Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ailesi ile İmran ailesini, birbirinden gelen tek zürriyet halinde bütün insanlardan süzüp onlara üstün kılmıştır...”⁸ Ayette geçen ıstıfa ile ilgili Elmalı'lı şunları söyler:

İstıfa bir şeyin safını, yani en saf ve en halis olan özünü almaktır. Tasfiye bir şeyin karışığını, bulanıklık şaibelerini giderip özünü çıkarmak, saf olanı karışık olandan süzüp ayırmak demek olduğu gibi, ıstıfa da en safını seçip almaktır. Bir madeni tasfiye edip cevherini almak bir ıstıfa, o cevherler arasından herhangi bir şeye elverişli olanını seçip almak da yine bir ıstıfadır. İşte lügat anlamıyla ıstıfa böyle karışık olanı seçip ayıklamaya, değişik maddelerden meydana gelmiş olan karışımları ayırıştırıp amaç-

¹ Bakara, 2/138.

² Kutub, Fi Zilali'l-Kur'an, I, 118.

³ Bakara, 2/209, 220, 228, 240, 260.

⁴ Âl-i İmran, 3/33; Hac, 22/75.

⁵ Kaf, 50/1; Buruc, 85/21.

⁶ Münafıkun, 63/8.

⁷ En'am, 6/124.

⁸ Âl-i İmran, 3/33.

lanan yönde geliştirmeyi hedef tutan bir iradi fiil ve bir iradi etkidir ki, yaratılıştta bu fiil ve etkinin varlığını sürdürmesine bilim dilinde "ıstıfa kanunu" deniliyor. Gül yapraklarından gülyâğı elde etmekte olduğı gibi.⁹

Ayet şuna dikkat çeker; dîn, sıradan bir kurum olmadığı gibi, dînin tebliğinde bulunacak kimselerin de seçkin olmaları gerekir. Kur'an-ı Kerim'de Allah, Hz. Mûsâ'ya hitaben; "Seni Ben seçip Peygamberliğime hazırladım¹⁰" buyurur. Bir başka ayette Allah: "Mûsâl Ben seni risaletlerim, mesajlarımla ve hitabıma mazhar etmemle öbür insanlar arasından seçip mümtâz kıldım..."¹¹ buyurur. Bu ayetlerde anlaşıldığı gibi, mesajı üstlenen kişilerin ilahi gözetim ve denetimden geçtiğı vurgusu yapılmaktadır. Merhum Seyyid Kutub şöyle der:

Peygamberlik makamına ulaşmak isteyenler ya da peygambere gelen vahyin kendilerine de gelmesini isteyenler... Esasen bu iş için uygun olmayan özelliklere sahip kimselerdir. Bir kere bunlar kişiliklerini evrensel varlığın ekseni konumuna getiriyorlar. Peygamberler ise daha başka bir tabiata sahiptirler. Gelen mesajı teslimiyetle karşılayan, kendini feda eden ve kişiliğini unutan bir tabiattır bu. İstemeden ve beklenti içinde olmadan verilir peygamberlik. Risalet görevinin siparişe olmayacağını ilahi metin şöyle açıklar: "Sen bu kitabın senin kalbine indirileceğini hiç ümid etmiş değildin. O, ancak Rabbinden bir rahmet eseri olarak gönderildi. O halde sakın kâfirlere arka çıkma!"¹²

Velid b. Muğire sahip olduğu toplumsal karizmayı dikkate alarak şöyle demişti: "Şayet Peygamberlik bir hak olsaydı, ben senden daha çok bunu hak ederdim. Çünkü ben yaşça senden daha büyüğüm. Malım da seninkinden çoktur." Ebu Cehil de; "Ona geldiğı gibi bize de vahiy gelmediğı sürece hiçbir zaman ondan hoşnut olmayacağız, ona uymayacağız"¹³ Kutub şöyle devam eder:

Bu adamlar bu korkunç görevin önemini kavrayamayan bilgisiz kimselerdir. Sadece yüce Allah'ın bu işe uygun birini seçebileceğini bilmiyorlar.

⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 1081 (sadeleştirilmiş metin); İstıfa için ayrıca bk. İsfahani, Müfredat, s. 418; Razi, Tefsiru Ğaribi'l-Kur'ani'l-Kerim, s. 564.

¹⁰ Taha, 20/41.

¹¹ A'raf, 7/144.

¹² Kasas, 28/86.

¹³ Râzî, *Mefatibu'l-Ğayb*, XIII, 175.

Allah mesajını bildiği kişiye vermiştir. Yarattıklarının içinde en üstün ve en içten olanını seçmiştir. Allah'ın yarattıklarının en iyisi ve peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed'e kadar peygamberlerini kutlu bir kabile kılmıştır.¹⁴

Peygamber (sav)'e vahiy geldiğinde kavmi tarafından “Bu ilahi mesaj, şu iki şehrin en büyük (adam)larından birine inmeli değil miydi?”¹⁵ denilmiştir. Hâlbuki ilahi iradenin tercihi toplumsal hiyerarşi ve statüye göre değildir. Mesajı taşıyacak kişinin başat özelliği toplumsal konumu değil etik değerlerin ve ilkelerin taşıyıcısı olmasıdır. Âyetin tefsirinde Seyyid Kutup şöyle der:

Allah peygamberlik görevini kime vereceğini herkesten iyi bilir. O, bu göreve en fazla lâyık olduğunu bildiği kişiyi seçmiştir. Belki de Yüce Allah bu dinin, kendi tabiatının dışında bir dayanağının, kendi gerçekliğinden başka bir gücünün olmasını istememiştir. Bu yüzden bu görev için, en büyük ayrıcalığı, meziyeti, “ahlâkî” olan birini seçmiştir. Bu ise bu dinin tabiatına uygun bir meziyettir. Bu görev için, en belirgin özelliği her türlü maddi dayanaktan soyutlanmak, maddi değerlere önem vermemek olan bir kişiyi seçmiştir. Bu da davanın gerçekliğinde önemli yeri bulunan bir özelliktir. O'nun bir kabile lideri, bir aşiret başkanı, bir makam sahibi, bir servet sahibi olmasını istememiştir. Gökten inen bu davaya yeryüzü menşeli tek bir değer karışmasın diye. Her türlü maddi değerden soyutlanmış kişiliğinin yanı sıra davanın tabiatına ters düşen bir başka etken söz konusu olmasın diye. Bu davanın özüne ihtiraslar bulaşmasın, ifteli görünmek isteyenler ondan kaçınmasın diye. Ne var ki, dünya zevklerine, yeryüzü kaynaklı değerlere yenik düşen bu toplum, gök menşeli davanın tabiatını kavrayamayan bu millet, Peygamber Efendimizin bu görev için seçilmiş olmasına itiraz ediyordu. “Bu ilahi mesaj, şu iki şehrin en büyük (adam)larından birine inmeli değil miydi?”¹⁶ Kur'ân-ı Kerîm onların Allah'ın rahmetine yönelik bu itirazlarını olumsuz karşılayarak, çirkin bir tutum olarak nitelendirerek cevap veriyor. Çünkü ilahi rahmet kullarından dilediğini bu görev için seçer. Bunun yanı sıra onların yeryüzü kaynaklı değerler ile gök menşeli değerleri birbirine karıştırmalarına da

¹⁴ Kutub, *fi Zilali'l-Kur'ân*, III, 1202-1203.

¹⁵ Zuhurf, 43/31.

¹⁶ Zuhurf, 43/31.

tepki gösteriyor ve onların övündükleri değerlerin gerçek mahiyetlerini ve Allah'ın ölçüsündeki ağırlıklarını açıklıyor.¹⁷

1. Mesajın Tebliğinde Ahlâkî Kriterler

Kur'ân-ı Kerîm anlattığı Peygamberlerin sahip oldukları ahlakî kriterlerine dikkat çeker. Hatta kelâm ekolleri tarafından “ahlakî kriterler” Peygamberlerin olmazsa olmaz özellikleri olarak öne çıkarılır¹⁸. Kur'ân-ı Kerîm geçmiş dini toplulukları ahlaki değerlerin dejenerasyonu ve hayata yansıtılmaması üzerinden eleştirir.¹⁹

Cenab-ı Hak kâinatta her şeyin koordinatlarını belirleyerek insana irade veriyor ve ona kâmil manada bir ahlak inşa etmeleri için üstün ahlak numuneleri ve kodlarını veriyor, ahlakın da tesisini insana bırakıyor. İnsanın Allah'a hakkıyla inanmasını sağlayan en temel unsur bilgi değil ahlaki değerdir. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerîm'de birçok yerde Allah'a inanma ona şükretmek ile yer değiştirir. En alt düzeyde Allah'a imân gerçekleştiikten sonra O'na doğru sevgi, saygı, aşk ve minnettarlıkla yakınlık/kurbîyet süreci başlar ki bu da özü itibarıyla "ahlakî" bir süreçtir. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in peygamberliğinde görünür olan, onun "ahlakîdir"²⁰. Bu sadece peygamberlik dönemi değil, peygamberlik öncesini de kapsar. Niçin Peygamber seçildi? sorusuna verilecek cevap, onun hayranlık verici muhteşem/azîm ve güzel "ahlakî"dir²¹ şeklinde cevaplandırılabilir. Hz. Peygamber “Ben ahlaki güzelliği tamamlamak için gönderildim”²² buyururken de misyonunu ortaya koymaktadır. Demek ki İlahi iradenin peygamber göndermesinin sebebi “aklî yetersizlik” değil “ahlâkî yetersizlik” ve ahlaki değerlerin erozyonu ve anlam kaymasına uğramasıdır.

Kur'ân-ı Kerîm'in önemle üzerinde durduğu konulardan birisi hiç

¹⁷ Kutub, *fi Zilali'l-Kur'an*, V, 3186.

¹⁸ Nesefî, *Tabsiratu'l-Edille Fi Usûli'd-Dîn*, II, 54-55; Sâbüni, *Matûridiyye Akâidi*, s. 114; izahlar için bk. Ata, *Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'in (sas)'nin Risâleti*, s. 59-65.

¹⁹ Bakara, 2/41; Maide, 5/44; Âl-i İmran, 3/77; Din adamlarının tavırları için bk. Karşlı, *Kutsal Kitaplara Göre Din Adamı*, s. 261-289.

²⁰ Hz. Peygamber (sas)'in ahlaki vasıfları için bk. Buhari, Bedu'l-Vahy 1.

²¹ Kalem, 68/4; İzah için bkz. Tan, Zeki, *Kur'an'a Göre Toplumun Yapılanmasında İlim Ve Âlimin Rolü*, s. 458-459.

²² Malik, *Muvatta*, “Hüsnu'l-Huluk”, 8.

şüphesiz ahlaki değerlerdir²³. Kur'an, ahlaki değerlere öylesine önem verir ki, neredeyse hemen her ayet ve sûrede, mutlaka ahlaki değerle ilgili önemli mesajların yer aldığı görülür. Hatta Kur'an, çok sıradan bir davranış şekli gibi görülen sofrâ kültürü²⁴, eve girme²⁵ ve soru sorma adabından²⁶ en üst seviyedeki uluslararası ilişkilere²⁷ kadar tüm işlerin belli ahlaki ilkeler çerçevesinde yapılmasını ister.²⁸ Ahlaki hayatının her alanını kuşatan etik değerlerin inşası hususunda Kur'an insanı yalnız bırakmaz. Hatta bireysel ahlaki değerlerin başatlarından birisi olan "güvenilir" olmayı aşağıda geleceği üzere bütün çağlara sunulan mesajın omurgası olarak kabul eder²⁹. Güven, ahlak alanında değerlerin oluşmasına, "emânet ahlakının" gelişmesine, bilgi alanında anlamın, gözlemîn, araştırmanın kuramların ortaya çıkmasına yol açar.³⁰

1.1. Başat Özellik: Güven(ir)lik

Benzerleri arasında güç ve önem bakımından başta gelen, hâkim, dominant vasıf güvendir. Bu sebepten aynı inancı paylaşan insanları dilleri, ırkları, renkleri, cinsleri, coğrafyaları farklı bile olsa tümünü birbirine bağlayan alternatifsiz manevi bağın adı imândır. İman eden karaktere de "Mü'min" denir. Mü'min kavramının kökü olan م-ن-ع /E-M-N fiilinin bütün kiplerinde görünür olan mana; emîn olmak, güvenilir olmak, huzur içinde olmak, bir şeyden endişe duymamak, güven vermek, inanç, itimat, garanti/te'minat anlamlarına gelmektedir³¹. İstilahi anlamda güvenirlilik ise şöyle tarif edilmektedir; Güvenilir olma hali. Kendisine can ve mal emanet edilebilir olma. Bir kişinin, kendisinden zarar gelmeyeceğine ve emanete hıyanet etmeyeceğine dair çevresinin güveninin kazanmış olmasıdır.³²

²³ Tuğrul, *Kur'an'da Ahlaki Değerler*, s. 141-180.

²⁴ Tan, "Kur'an-ı Kerim'in Sofra Kültürümüze Kattığı Değerler", s. 229-273.

²⁵ Nur, 24/27.

²⁶ Maide, 5/101.

²⁷ Tevbe, 9/6; Mümtehine, 60/8-9.

²⁸ Köylü, "Kur'an'ın İnsanlığa Getirdiği Değerler ve Hedefler" s. 76-77; Tan, "Mekki Ayetlerde Kadim Tasavvurunun İnşasında Ahlaki Zemîn", s. 117-118.

²⁹ Şuara, 26/124-127, 143, 161-164, 177-180.

³⁰ <http://phil.metu.edu.tr/ahmet-inam/guven.htm> (Erişim Tarihi, 13.05.2014)

³¹ İbn Manzur, *Lisânul-Arap*, XIII, 21; İsfahâni, *Müfredat*, s. 30; Bulut, *Kur'an'da Emânet Kavramı*, s. 10-15; Güven için bk. Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 440; *Türkçe Sözlük*, haz. Türk Dil Kurumu, s.816.

³² Demir-Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, s. 101; *Türkçe Sözlük*, haz. Türk Dil Kurumu,

Güven/emîn olma özelliği aşağıda açıklanacağı üzere, varlık, bilgi ve her türlü değerın kaynağı olan Allah'ın vasfı³³, Allah'ın cennette Mü'minleri yerleştireceği mekân "Makam-ı Emîn"dir³⁴. Allah'ın mesajlarını elçilerine ileten Cebrail'in özelliği emîndir.³⁵ Kur'ân, metin olarak naklinden hiçbir güvensizliğin olmadığı mevsuk ve "mütevâtir" metin olmakla beraber 40. sûresi'nin adı "Mü'min"dir. Târih boyunca ilahi mesajları toplumlarına ulaştıran Peygamberlerin başat olan karakteristik vasıfları emîn/güvenilir olmalarıdır. Hz. Peygamber (sas)'in vahyi mesajı ilk buluşturduğu coğrafyanın öne çıkan vasfı "el-Beledü'l-Emîn'dir"³⁶. İlahi mesajın iletişimi sayılanlar arasında gelişir. Güven, hazır buluverdiğimiz bir yaşantı değildir. Güveni inşa etmek, kurmak, yapılandırmak gerekir. İnsanların birbirini aldattığı, aldatmanın kural-lara, "hukuk"a bağlandığı bir yaşam düzeninde, insanlar yalnızca kural-larla uğraşır, onlarla yaşar. Güvenin temel zemini, "emanet/güven ahla-kı" unutulur. Felsefeci Ahmet İnam şöyle der:

Güven, bir varoluş atılımı en derinde, çekirdek güven, temel güven zemi-nini oluşturuyor. Bu zeminin kırılması, çatlaması, parçalanması yaşamı olanaksız kılıyor. Güven zeminini yitirmiş bir organizma düzeninden vazgeçiyor. Varlığın hiçliğe dönmesi söz konusu değil, boşluğa düşüyor, önceki varoluş düzenini bırakıyor, dağılıyor, temel güven zeminini yiti-rince.³⁷

Zincirin bütün halkaları birbirini güven zemîninde tamamlamak-tadır. Semayı arza bağlayan bağın adı güvendir. Fakat pratikte bunun karşılığını görmek her zaman mümkün olmuyor. Bunun sebebi imânın sosyal boyutunu kaybetmesidir. İmanın esas özelliği sosyal boyutunun olmasıdır. Hz. Peygamber (s.a.s.):"İman, yetmiş küsur şubeye ayrılır. En üst derecesi lailehe illallah sözü, en alt derecesi ise yolda insanlara eziyet ve sıkıntı veren bir şeyi alıp kenara koymaktır. Hayâ da imândan bir şubedir"³⁸ buyurur. Peygamber (s.a.s.) yoldan insanları rahatsız eden

s.816; bk. Sarıçam, "Değerlerin Hayata Geçirilmesinde Hz. Peygamber: Güven Örneği", s. 208-209.

³³ Haşır, 59/23.

³⁴ Duhan, 44/51.

³⁵ Tekvir, 81/21.

³⁶ Tin, 95/3.

³⁷ <http://phil.metu.edu.tr/ahmet-inam/guven.htm> (Erişim Tarihi, 13.05.2014)

³⁸ Buhari, İman3; Müslim, İman 58.

bir nesneyi kaldırmayı imânın sosyal boyutunun tezahürü ve imân kategorisi içinde değerlendirir. İmanın varlığı salih ameli, yokluğu da ahlaksızlığı doğurur. Türkiye “kişilerarası güven” konusunda 1995-2009 arasını kapsayan dönem zarfında Dünya Değerler Endeks’inde 800.000’den fazla insanın ölümüne mal olan bir iç savaş yaşamış Ruanda ile birlikte sondan üçüncülüğü paylaşıyor. 2012 Türkiye Değerler Atlası verilerinde 10 Türk vatandaşından dokuzu yurttaşlarının çoğunun ancak kendi sorunlarıyla ilgilendiğini, çoğuna güvenilmeyeceğini, dolayısıyla kişilerarası ilişkilerde dikkatli olmaları gerektiğini söylemiştir.³⁹ Sosyolog Ali Bulaç bunu şöyle analiz eder:

Benim kanaatime göre, sorun şudur: Bilgilerimiz imâna dönüşmüyor; imânımız davranışlarımızda tezahür etmiyor; imân ve amel birliğinden ibaret olan İslam asli tabiatımız haline gelmiyor. Soyut bilgi sahih imân için yetmediği gibi, soyut imân da salih amel için yetmez. Bu yüzden "yapamayacağımız şeyleri söylemeye"⁴⁰ başlıyoruz ve dinimiz bize neyi emrediyorsa aksini yapıp yine de dindar insanlar olarak geçiniyoruz...⁴¹.

İnanç davranışa, davranış karaktere dönüşmediği zaman itikat/imân görünür hale gelmiyor. Âyette “Allah şahittir ki, O, kendisinden başka hiçbir ilah olmayan zattır...”⁴² bizi birliğine şahit olmaya davet eden Rabbimiz, kendi birliğine bizzat şehadet etmektedir. Aynı imân için de geçerlidir. Bizi zatına imân etmeye ve güvenmeye davet eden Allah, önce kendi zatına imân etmiş ve güvenmiştir.⁴³ Allah’ın “güven kaynağı” olması, bu kaynağa güvensizliğin bulaşmaması demektir. Yeryüzündeki güven zedelendiğinde, gökyüzünün vahiyle devreye girmesi ile güven tazelenir. İmân eden her fert Allah’ın “el-Mü’min” isminin tecellisine mazhar olur. Bu mazhariyete minnet etmek değil⁴⁴ minnettara olmak gerekir.⁴⁵ Her şeyini yaratana borçlu iken alacaklı gibi davranmak insana yakışmaz.

³⁹ http://www.zaman.com.tr/yorum_tukenen-asil-sermayemiz-guven_2213435.html (13.05.2014)

⁴⁰ Saf, 37/2-3.

⁴¹ <http://www.zaman.com.tr/yazar.do?yazino=768946>; Erişim Tarihi: 04.06.2012.

⁴² Âl-i İmran, 3/18.

⁴³ İslamoğlu, *Kur'an'a Göre Esmâ-i Hüsnâ*, III, 2133.

⁴⁴ Hucurat, 49/17.

⁴⁵ Bakara, 2/152; Zümer, 39/7.

1.1.1. Allah'ın Güvenilir/el-Mü'min Olması

Merhamet, affetme ve sevgi gibi bazı ahlaki değerler duygusal içerik olarak Allah'a izafe edilemez. Fakat bunların gerektirdiği davranış ve eylemler sonuçları itibariyle diğer sıfatlar gibi Allah'a izafe edilebilir. Kur'an'da sevgi⁴⁶ ve rahmet⁴⁷ Allah'a izafe edilmiştir. Bu da gösteriyor ki Allah'ın insanlarla ilişkisi ahlaki zemîne oturmaktadır⁴⁸.

Allah'ın insana ruhundan nefhederek⁴⁹ yaratması insana teşrif ve tekrimdir.⁵⁰ Yoksa Allah'tan bir parça anlamında değildir. İnsan "Rab" olma iddiasında⁵¹ bulunsa bile "Rab" olamaz, "Rabbani"⁵² olabilir. "İlah" olamaz, ilahi ahlak ile ahlaklanabilir. İnsanın Allah ile olan ilişkisini şu hadis güzel anlatır.

Ebû Hüreyre (ra) den rivayet edildiğine göre Resûlullah (sas) "Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

Her kim (ihlâs ile bana kulluk eden) bir dostuma düşmanlık ederse, ben de ona karşı harb ilân ederim. Kulum kendisine farz kıldığım şeylerden, bence daha sevimli herhangi bir şeyle bana yakınlık kazanamaz. Kulum bana (farzlara ilâveten işlediği) nâfile ibadetlerle durmadan yaklaşır, nihayet ben onu severim. Kulumu sevince de (âdetâ) ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Benden her ne isterse, onu mutlaka veririm; bana sığınır, onu korurum.⁵³

Allah Teâlâ bir kulunu sevince de artık o kul, en büyük ve yegâne desteği elde eder. Onun her işi düzgün olur. Tüm organları, görevlerini isâbetle yerine getirir. Allah'ın yardımı ve hidâyeti her işinde görülür. İstekleri yerine getirilir. Korunmayı dilerse, tehlikenin boyutu ne olursa olsun, Allah Teâlâ onu korur. Çünkü seven, sevdiğini yardımsız bırakmaz. "...Onun işiten kulağı, gören gözü... olurum" beyânları, Allah Teâlâ'nın, o kulunun vücuduna gireceği anlamına asla gelmez. Bu, ilâhî

⁴⁶ Bakara, 2/190, 195, 205; Âl-i İmran, 3/57.

⁴⁷ Bakara, 2/218; En'am, 6/146; A'raf, 7/56.

⁴⁸ Güler, *Allah'ın Ahlakîliği Sorunu*, s. 76.

⁴⁹ Secde, 32/9 ; Hicr, 15/29; Sad, 38/72.

⁵⁰ Sâbûnî, *Safvetu't-Tefâsîr*, III, 65.

⁵¹ Naziat, 79/24.

⁵² Âl-i İmran, 3/79.

⁵³ Buhârî, Rikak 38.

yardımın o kulun bütün hayatında tecelli edeceği anlamında güzel, güçlü ve tatlı bir mecâzi anlatımdır⁵⁴. Bir de, insan Allah ilişkisinin “kulluk” düzeyinden “dostluk” düzeyine çıkarılmasının formülü verilmektedir⁵⁵. Kulluğun emir-komuta çerçevesinden çıkarılıp sevgi zeminine nafile ibadetler ile ulaşılır. Farz ibadetler “zorunluluk” gereği yapılırken nafile ibadetler “gönüllülük” gereği yapılmaktadır.

İnsan Allah'ın isimlerinin tecellilerini kendisi üzerinden görmesi ve göstermesi ile kemale erer. İnsanların sahip oldukları kemalât esma-i ilahiyyenin tereşşuhatlarıdır⁵⁶. Aç kalan insan Allah'ın Rezzak isminin tecellisini, sevgiye muhtaç olan da el-Vedud isminin tecellisini fark eder. Esmâ-i ilahiyye insana yol gösteren bir ahlak rehberi gibidir⁵⁷. Tıpkı insanı kuşatan kara bulutlar... birbiri üstüne binmiş, kopkoyu zifiri karanlıklar içinde⁵⁸ önünü göremeyen birisine tutulan projektördür. İman, kul-Allah arasında bağ olup, bağlanmayı gerekli kılar. Çünkü insan güvendiği/mü'min kimseye bağlanır. Allah'ın “Mü'min” vasfını kullanmasının bir sebebi de güven kaynağı olmasıdır. Bu güvenin insanda karaktere⁵⁹, kâinatta da tecelliyata dönüşmesi gerekir. Yoksa esmayı bilmek salt malumata dönüşür. Sağlıksız güvenmezlik insanı yiyip bitirir. Bu da kozmik anlamından iyice kopup ruhsal bir hastalık haline gelmiş güvensiz yaşantı, alışkanlıklarla yozlaşmış kendini tazelemeyen, kokuşmuş düzenlerin içinde yaşamaktan ileri gelir.⁶⁰

Yukarıda geçtiği üzere Arapça E-M-N fiilinin anlamı emîn olmaktadır. Ehemmiyetinden dolayı Kur'an-ı Kerim'de en çok zikredilen birkaç fiilden biridir. Nadiren Ulûhiyyete izafe olunur. Kur'an'da yalnız bir ayette “emîn kılmak” anlamıyla bu fiilin faili Allah'tır. “Onları korkudan emîn kıldı.”⁶¹ Sıfat şekli ise mutlak olarak bir ayette Allah'ı şöyle tavsif eder: “Allah'tır gerçek İlah, O'ndan başka yoktur ilah. O

⁵⁴ Riyazü's-Salibin Terceme ve Şerhi, I, 399.

⁵⁵ İslamoğlu, Kur'an'a Göre Esmâ-i Hüsnâ, I, 50-51.

⁵⁶ Eren, “Kur'an'da Esmâ-i Hüsnâ: Allah'ın Güzel İsimlerine Mazhariyet”, s. 4.

⁵⁷ İslamoğlu, Kur'an'a Göre Esmâ-i Hüsnâ, I, 49.

⁵⁸ Nûr, 24/40.

⁵⁹ Gazzali “Allah'ın şu şu evsafıta ahlakı vardır; her kim onlardan biriyle ahlaklanırsa cennete girer” ifadesini hadis kitaplarında bulunmasa da hadis olarak nakleder. *El-Maksadu'l-Esna*, s. 150, Naklen İslamoğlu, Esmâ-i Hüsnâ, I, 47-48; “Allah'ın ahlakıyla ahlaklanınız” bk. Nasıf Ali Mansur, *Gâyetu'l-Me'mul*, I/13.

⁶⁰ <http://phil.metu.edu.tr/ahmet-inam/guven.htm> (Erişim Târîhi, 13.05.2014)

⁶¹ Kureyş, 106/4.

Melik'tir, Kuddüs'tür, Selam'dır, Mü'min'dir, Müheymin'dir, Aziz'dir, Cebbar'dır, Mütekebbir'dir. Allah, müşriklerin iddialarından münez-zeh ve yücedir.⁶²

Ayette geçen "el-Mü'min" vasfı, Allah'ın; imânın kaynağı⁶³, mut-lak güven veren⁶⁴, kulunu haksız yere yakalamaktan emîn kılan⁶⁵, zatı-na sonsuzca güvenilen, imân esaslarını belirleyen tek merci⁶⁶, kullarına olan va'dini doğrulayan ve taahhüd ettiği şeyleri yerine getiren⁶⁷, ken-disine güvenenleri korkudan emîn kılan,⁶⁸ anlamlarına gelir. Yine ayet-te geçen "Mü'min" vasfı kendisinden önce geçen diğer isimleri de hem tanımlar hem de tamamlar. Yani; Güvenilir/Mü'min Allah, Güvenilir Melik, Güvenilir Kuddüs, Güvenilir Selâm'dır⁶⁹. "Mü'min" ismine bakıldığında "odak isim" olarak öne çıktığı görülmektedir. Aslında Kur'ân, Allah'ı hayatın merkezine yerleştirir. Her şeyi yaratan,⁷⁰ her şeye gücü yeten⁷¹ eşi ve benzeri olmayan tek varlık Allah'tır.⁷²

Hz. Peygamber, Allah'ın kendisini yeryüzünde güvenilen bir kişi kıldığı yolundaki ifadesi sırasında "emîn" kavramını zat-ı ilahiyeye nisbet etmiştir.⁷³ Yemen'den gelen bir malın taksimi sırasında rahat bir şekilde, "Allah'tan kork ya Muhammed!" diyen birine Hz. Peygam-ber, "Yoksa siz bana güvenmiyor musunuz? Ben göktekilerin bile emîniyim"⁷⁴ demiş. Diğer bir rivayete göre ise, "Bana siz güvenmezse-niz, yeryüzündeki insanlara hiç Allah güvenir mi?" karşılığını vermiş-tir. Bu hadislerde güvenin olduğu yerde özgürlüğün varlığını görmek mümkündür. Hesâp sorma ve hesâp verebilirlik de kendini gösterir.

Bunlar güvenin asıl kaynağının Allah olduğunu göstermektedir.

⁶² Haşır, 59/23.

⁶³ Yıldırım, *Kur'ân'da Ulûhiyyet*, s. 269.

⁶⁴ Zemahşeri, *Keşşaf*, IV, 87; Neseî, *Medarik*, IV, 244;

⁶⁵ İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, VIII, 150.

⁶⁶ İslâmoğlu, *Kur'ân'a Göre Esmâ-i Hüsnâ*, II, 2131.

⁶⁷ İbn Âşur, *et-Tabrir ve't-Tenvîr*, XXVIII, 121.

⁶⁸ *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*, IV, 232.

⁶⁹ İbn Âşur, *et-Tabrir ve't-Tenvîr*, XXVIII, 121.

⁷⁰ Enam, 6/73; A'raf, 7/54.

⁷¹ Enam, 6/65; Yasin, 36/81.

⁷² Şura, 42/11.

⁷³ Buhari, "Enbiya", 6; Müslim, "Zekat", 143-144; İzahlar için bk. Topaloğlu, "Mü'min" DİA, XXXI, 557-558.

⁷⁴ Buhari, Meğazi 61.

Tıpkı; rızkın, ilmin, güzelliğin... kaynağının Allah olduğu gibi. Vahyin de asıl ve ana kaynağı Allah olduğuna göre, kaynağa olan güvenin tescilli "el-Mü'min" vasfında görülmektedir.

1.1.2. Meleğin Vasfı; Cibril-i Emîn

El-Mü'min olarak bilinen Allah'ın mesajlarını insanlık târihi boyunca elçilere emniyet/güven içinde ileten Cebrail (as)'in de temel vasfı "emîn"liğidir. Kur'ân-ı Kerîm bunu şöyle anlatır:

Kur'ân, değerli bir elçinin, Cebrail'in getirip okuduğu sözdür! O elçi ki çok kuvvetlidir. Yüce arş sahibi Allah'ın nezdinde pek itibarlıdır. Göklerde ona itaat edilir, vahiyler ona emanet edilir.⁷⁵ Müfessirler ayette "değerli bir elçi" olarak geçen ifadeden maksadın Cebrail (as) olduğunu söylemektedirler⁷⁶.

Vahyin Cebrail'e teslimi emîn olmasından kaynaklanmaktadır⁷⁷. Emîn ellerde olmayan mesaja şüphe karışır. Cebrail'in "Emîn" olmak vasfı hıyaneti ve hatayı ortadan kaldırır.⁷⁸ Elmalılı şöyle der:

Yüce Allah'ın huzurunda Allah'a yakın melekler ona itaat eder, emrini dinlerler. Ondandır emir alır ve ona başvururlar. Güvenilir, her yönüyle kendisine güvenilebilir, vahyi iletmekte ve elçilikte son derece emîn, "Benim güvenilirliğim şu: Bana bir şey emredilsin de ben o emrin dışında çıkayım, böyle bir şey olmaz"⁷⁹ diye kendisinden rivayet olunduğu üzere, aldığı emirde asla sınırı aşmaz, görevini gereği gibi yerine getirir. Getirmiş olduğu vahiyde kusuru, hatası, hainliği düşünülemez.⁸⁰

Bir başka ayette "Onu kendisine pek güçlü ve kuvvetli, o üstün akıl ve kemal sahibi olan melek Cebrail öğretti."⁸¹ Nisâburî bu ayeti, ilim ve amel yönünden müthiş kuvvetler şeklinde yorumlamış ve ardından şunu ilave etmiştir: "Burada öğrencinin faziletinin anlaşılması için öğretmen methodilmiştir. Eğer "Onu Cebrail öğretti." denilmiş

⁷⁵ Tekvîr, 81/19-22.

⁷⁶ Taberî, *Camîu'l-Beyan*, XXX, 80; Razî, *Tefsîru'l-Kebîr*, XXXI, 72-73; Kurtubî, *el-Câmi' li Abkâmi'l-Kur'ân*, XIX, 240; Âlûsî, *Rubu'l-Meâni fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*, XXX, 76; Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IX, 34.

⁷⁷ Taberî, *camîu'l-Beyan*, XXX, 80.

⁷⁸ Razî, *Tefsîru'l-Kebîr*, XXXI, 72-73; Kurtubî, *el-Câmi' li Abkâmi'l-Kur'ân*, XIX, 240.

⁷⁹ Âlûsî, *Rubu'l-Meâni fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*, XXX, 76-77.

⁸⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, IX, 34.

⁸¹ Necm, 53/5.

olsaydı bunun zahirî anlamından öğrencinin fazileti açıkça anlaşılmiş olmazdı."⁸² Vahyi taşıyan Melek emîn olunca kendisine vahiy getirilen Nebi de “el-Emîn” sıfatı ile muttasıf olmaktadır.

1.1.3. Hz. Peygamber’in Başat Özelliği; el-Emîn

Kurân-ı Kerîm, târih boyunca gönderilen Peygamberlerin başat özellikleri olarak “emîn” oluşlarına dikkat çeker. Bu temel özelliği şu ayetlere baktığımızda görebiliriz.

Nûh onlara şöyle demişti: “Hâla inkâr ve isyandan sakınmayacak mısınız? Bilin ki ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Öyleyse Allah’a karşı gelmekten sakının da bana itaat edin. Bu hizmetten ötürü sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretimi verecek olan, ancak Rabbülâlemîn’dir.”⁸³

Hûd onlara şöyle dedi: “Hâlâ inkâr ve isyandan sakınmayacak mısınız? Bilin ki ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Öyleyse Allah’a karşı gelmekten sakının da bana itaat edin. Bu hizmetten ötürü sizden hiç bir ücret istemiyorum. Benim ücretimi verecek olan ancak Rabbülâlemîn’dir.”⁸⁴

Salih onlara şöyle dedi: “Hâlâ inkâr ve isyandan sakınmayacak mısınız? Bilin ki ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Öyleyse Allah’a karşı gelmekten sakının da bana itaat edin. Bu hizmetten dolayı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretimi verecek olan ancak Rabbülâlemîn’dir.”⁸⁵

Lût onlara şöyle dedi: “Hâlâ inkâr ve isyandan sakınmayacak mısınız? Bilin ki ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Öyleyse Allah’a karşı gelmekten sakının da bana itaat edin. Bu hizmetten ötürü sizden hiç bir ücret istemiyorum. Benim ücretimi verecek olan ancak Rabbülâlemîndir.”⁸⁶

Şuayb onlara şöyle dedi: “Hâlâ inkâr ve isyandan sakınmayacak mısınız? Ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim! Öyleyse Allah’a karşı gelmekten sakının da bana itaat edin! Bu hizmetten ötürü sizden hiçbir ücret is-

⁸² Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII, 291.

⁸³ Şuara, 26/106-109

⁸⁴ Şuara, 26/124-127.

⁸⁵ Şuara, 26/143.

⁸⁶ Şuara, 26/161-164.

temiyorum. Benim ücretimi verecek olan, ancak Rabbülâlemin'dir⁸⁷.

Hız. Yusuf; kıssası bir bütün halinde bir surede anlatılan ve sûreye de ismi verilen bir peygamberdir. Kardeşleri tarafından kuyuya atılması, oradan çıkarılıp ardından köle olarak satılması, sarayda iftiraya uğraması ve neticede "Mısırda sultanlığa" giden yolda görünür olan en büyük özelliği "Emîn"liğidir ki bu hem kendisi hem de içinde yaşadığı toplum fertleri tarafından ifade edilmektedir⁸⁸. Hatta bir anlamda toplumdaki ekonomik krizin de çözüm adresi olarak ahlaki normların topluma taşınması olduğunu da görmekteyiz. Kur'an-ı Kerim bunu şöyle anlatır:

Hükümdar: "Onu yanıma getirin, özel danışman edineyim" dedi. Onunla konuştuktan sonra da: "Sen artık bundan böyle, nezdimizde yüksek bir makam sahibi, tam itimat edilen bir müsteşarsın" dedi. - Yusuf: "Beni ülkenin hazine işlerinden sorumlu bakan olarak görevlendir." dedi. "Çünkü ben malları iyi korur, işletme ve yönetimi iyi bilirim" dedi⁸⁹.

Tevrat'ta, Melik Hız. Yusuf'a şunları söyler: "Sarayımın yönetimini sana vereceğim. Bütün halkım buyruklarına uyacak. Mısırda senden izinsiz kimse elini ayağını oynatmayacak"⁹⁰. Mevdudi şöyle der:

Tek bir Müslüman'ın bile yalnız başına İslami safvetiyle imânı, aklı ve hikmetiyle tüm bir ülkede İslami bir değişim oluşturabileceğini; gerçek bir Mü'min'in, ahlaki seciyesini gerektiği gibi kullanarak, bütün bir ülkeyi ordusuz, cephanesiz ve donanımsız fethedebileceğini öğretmektedir⁹¹.

İnsan tamamıyla şartların kurbanı değildir. Hız. Yusuf her türlü olumsuzluğa rağmen kölelik bağından yöneticilik şerefine nail olur. Ayrılık zahmetinden vuslat izzetine, kuyudan yüksek makama sahip olduğu "ahlaki değerler" sayesinde çıkar⁹². Hız. Yusuf'a kapalı kapıları açıp kuyudan-zindandan-zirveye taşıyan sahip olduğu vasıf güvenirliktir. Fertlerin sahip olduğu güven kişiyi talip olmaktan matlup olmaya götürür. Bugün modern dünyanın ihtiyaç duyduğu en büyük eksiklik

⁸⁷ Şuara, 26/177-180.

⁸⁸ Yusuf, 12/54-55.

⁸⁹ Yusuf, 12/54-55.

⁹⁰ Yaratılış, 41/40-45.

⁹¹ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, II, 473.

⁹² Kurt, *Hız. Yusufun Târihsel Hayatı*, s. 131.

emniyettir. Bunun da insanlığa sunulması “Mü’min”lerin eliyle olmalıdır. Hz. Mûsâ (a.s.)’ı izleyen ve sonradan eşi olacak kadının dikkat çektiği temel iki vasf; “güçlü” ve “güvenilir”⁹³ olmasıdır. Hz. Mûsâ’nın “emîn”⁹⁴ olduğunu nasıl gözlemler çok kısa bir sürede anladı. Muh-temelen; Hz. Mûsâ’nın aksiyona dönüşen emniyeti içselleştirdiği olsa gerektir.

Yukarıdaki ayetlerin formlarına ve içeriklerine baktığımızda peygamberlerin gönderiliş süreçlerinin uzun olmasına⁹⁵ rağmen mesaj taşıyıcılarının kimliği değişse bile, ahlaki mesajların şekli de içeriği de hiç değişmemiştir. Hz. Peygamber (sas)’den önce toplumlara gönderilen Peygamberlerin “emîn” oluşları İlahi kudret tarafından tescillenmiş. Hz. Peygamber (sas)’e gelince; içinde doğup büyüdüğü toplum tarafından “emîn”liği itiraf edilmiş,⁹⁶ topluma da şu mesaj verilmiştir. Mekke toplumu olarak kendisine “el-emîn” dediğiniz kişinin getirdiği mesaja bigâne kalmanız veya tekzip etmeniz çelişki değil midir? Kendinizle çelişmiyor musunuz?

Seyyid Kutub’un ifade ettiği gibi “Peygamber’in eleştirilecek bir tarafını da bulamamışlardır.”⁹⁷ Bu da tebliğ taşıyıcısının sergüzeşti hayatının leke kaldırmaz bir hayat olduğunu, olması gerektiğini gösteriyor. Hz. Peygamber (sas) hakkında daha fazla bilgiye sahip olduğumuzdan bir de Kur’ân’ın hem mübelliği⁹⁸ hem mübeyyini⁹⁹ hem de insana dönüşen canlı bir örneği¹⁰⁰ olmasından dolayı O’nun emînliği hakkında daha fazla bilgi verilecektir.

Halk kültüründe insanların sahip oldukları tutumların yanlış olmadığını ifade etmek için “kimse ayranım ekşidir demez” şeklinde bir deyim var. İnsanların kendisini tezkiye etmesi anlamlı değildir. Kur’ân-ı Kerîm “...kendinizi saf ve temiz görmeyin...”¹⁰¹ buyurarak

⁹³ Kasas, 28/26.

⁹⁴ “Bana gelin ey Allah’ın kulları! Ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim” Duhan, 44/18.

⁹⁵ Hz. Nuh için “...Nuh onlar arasında dokuz yüz elli sene kaldı...” Ankebut, 29/14.

⁹⁶ Zemahşeri, *Keşşaf*, IV, 183.

⁹⁷ Kutub, *fi Zilalil-Kur’ân*, IV, 2199.

⁹⁸ Nahl, 16/44.

⁹⁹ Maide, 5/67.

¹⁰⁰ Usve-i hasene için bk. Ahzab, 33/21.

¹⁰¹ Necm, 53/32.

insanın kendi kendisini temize çıkarmasının kıymeti olmadığını ifade eder. الفضل ما شهدت به الاعداء "Fazilet odur ki düşmanlar dahi onu tasdik etsin"¹⁰² fehvasınca Hz. Peygamber (sas)'e "el-Emîn" vasfı daha 25 yaşında iken Mekke'liler tarafından verilmişti. İbn Sa'd, "Peygamber o dönemde (Muhammed değil) el-Emîn" olarak biliniyordu" der.¹⁰³ Muhammedu'l-Emîn olarak tanınan Hz. Peygamber 25 yaşlarında iken bu sıfatı ile de Hz. Hatice'nin güvenini kazanmış ve onun kervanını Şam'a götürmüştür. Yanında Hatice'nin kölesi Meysere'nin de bulunduğu Hz. Peygamber (sas) bu ticarî faaliyetindeki dürüstlüğü, Hz. Hatice'nin O'na evlilik teklifine sebep olmuştur.¹⁰⁴ Hz. Peygamber 35 yaşına geldiğinde yağın yağmurlardan dolayı tahrip olan Ka'be'nin tamirinde Haceru'l-Esved'in yerine konulmasında yaptığı hakemlik görevi ile Kureyş toplumunu büyük bir kavgadan ve tehlikeden kurtarmış¹⁰⁵ ve O'nun hakemliği bütün Kureyş'i sevindirmiştir.¹⁰⁶ Rasûlüllah'ın hakemliğine Kureyş'in rıza göstermesi ve sevinmesi O'na olan "güvenlerinin" sonucudur. Hatta emanetlerini Hz. Peygamber (sas)'e teslim etmişlerdi. Bu emanetler ister hasma ister putpereste¹⁰⁷ ait olsun hicret öncesi Hz. Ali'ye sahiplerine teslim edilmek üzere verilmişti.¹⁰⁸

Hz. Peygamber Mekke müşrikleri tarafından sadece ciddi ihtilâf

¹⁰² Hz. Peygamber (sav) "Her ümmetin bir emini vardır; bu ümmetin emini de Ebü Ubeyde b. Cerrâhtır " demesi güvenirliliği sebebiyle de "emînu'l-ümme/ümmetin emîni" lakabıyla anılması Hz. Ömer tarafından devlet başkanı adayı olarak tercih sebebi olmuştu. Ebu Ubeyde b. Cerrah Hz. Ömer döneminde Şam'da vali bulunuyordu. Heraklius, ordusuyla gelip Şam'ı tekrar geri alma teşebbüsünde bulunduğu sırada, Ebu Ubeyde'nin yanında az bir insân vardı. Bu itibarla şehri savunmaları da mümkün değildi. Hemen Şam ahalisini bir araya toplayarak şunları söyledi: "Sizden cizye topladık. Bu cizyeye mukabil sizi korumamız gerekiyordu. Ancak şimdi o güçte değiliz. Dolayısı ile sizi koruyamayacağız; aldığımız cizyenin hepsini tekrar size iade edeceğiz. Zira bunu haksız yere yanımızda alıkoymamız caiz değildir." Bunun üzerine, toplanan cizyeler sahiplerine dağıtıldı. Bu manzara karşısında şaşkına dönen ruhban ve papazlar, kiliselere dolar ve Müslümanları başlarından eksik etmesin diye Cenâb-ı Hakka dua-dua yalvarırlar. Müslümanları uğurlarken de "İnşâallah geri gelir ve bizi Heraklius'un zulmünden kurtaracaksınız" derler. bk. Ebu Davud, Edeb 164; Ahmed b. Hanbel, *Müsmed*, 1/404.

¹⁰³ İbn Sa'd, *et-Tabakatu'l-Kubrâ*, VIII, 16; I,121; 1/156

¹⁰⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakatu'l-Kubrâ*, VIII, 16.

¹⁰⁵ İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, I/209.

¹⁰⁶ İbn Hanbel III/425.

¹⁰⁷ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 162; Müşriklere ait olması için bk. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 1003.

¹⁰⁸ İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, III, 22.

ve münazaalarda bir hakem olarak değil, aynı zamanda aralarında bir gerginlik çıktığı zaman mallarını tevdi ettikleri bir muhafız, bir emîn (yed-i emîn) olarak görülüyordu.¹⁰⁹ Güvenilir olma sadece emîn vasfını taşımakla değer ifade etmez, aynı zamanda kimlerin yanında yer aldığı da önemlidir. Hz. Peygamber “emîn” vasfı ile beraber mevcut konjoktüre göre davranıyordu toplumda ve fertlerin karakterlerinde aynı etkiyi gösteremeyebilirdi.

İslam târihinde savaş ortamlarında bile emînliğe halel getirilmemiş; harpte esir düşen kadınlarla gayri meşru cinsi münasebetlere sert müeyyideler getirilmiştir.¹¹⁰ Çünkü hayattaki bütün başarılar, az çok riskli davranışlara dayanır. Açık olur, karşımızdakine güvenir ve değer verirsek o da bize açık olur, güven duyar ve değer verir. Kişinin gerçekleri öğrenmesi, kendini geliştirmesi ve düşündüklerini gerçekleştirme yönünde atılan adımlar açık olma riskini kabullenmeye bağlıdır. Açık iletişim lider ve yöneticiler için de çok önemlidir.¹¹¹

Huzeyfetu'l- Yemânî Medine'ye hicret ederken müşrikler tarafından yakalanmış. Bunun üzerine Huzeyfe de “Müslümanlara destek vermeyeceği ve Mekke'lilere karşı savaşmayacağı sözünü vererek” yakasını kurtarabilmişti. Sonra Bedir Savaşı çıkınca Huzeyfe de savaşa katılmak istedi, ama Hz. Peygamber (sas) Kureyş'e “verdiği sözü” hatırlatarak orduya katılmasına izin vermeyip şunları söyledi;¹¹² “Siz savaşa katılmayın! Biz her şeye rağmen onlara verdiğimiz sözü tutalım. Ama onları yenmek için de Allah'tan yardım isteyelim”¹¹³ der. Hz. Peygamber (sas)'in en güç anında Müslümânların müşriklere bile verdikleri sözde durmalarını istemesi onun doğruluğunu, güvenilirliğini ve ahde vefaya verdiği önemi ortaya koymaktadır¹¹⁴. Kendisini öldürmeye gelenlerin kendisinde dirilmesinin güvenilir olmaktan geçtiğini Peygamber göstermektedir.

¹⁰⁹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 938; örnekler için bk. Kapar, “Hz. Peygamber'in Güvenirliği” s. 41-50; Özdemir, *Hz. Mubammed (sas) Örneğinde Liderlik*, s. 80-84.

¹¹⁰ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 1003.

¹¹¹ <http://www.sizinti.com.tr/konular/ayrinti/insan-iliskilerinde-en-guclu-duygu-guven.html>; (Erişim Tarihi, 10.05.2014)

¹¹² Müsned, V/395.

¹¹³ Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela*, II/361.

¹¹⁴ Sarıçam, *Hz. Mubammed ve Evrensel Mesajı*, s. 158.

Ahnes b. Şerik, Ebu Cehil'e şöyle sorar: “Ya Eba'l-Hakem! Muhammed yalan mı söylüyor? Yoksa doğru mu söylüyor? Burada senin sözünü benden başkası duymaz.” Ebû Cehil de: ”Vallahi! Muhammed doğru söylüyor. Hayatında da hiç yalan söylemedi. Fakat Ka'be'ye ait, liva, sikaye (hacılara su hizmeti sunma), hicabe (Ka'be'nin örtüsünü değiştirme), nedve gibi bütün işleri Kusay oğulları üstlendi. Bize yapacak bir şey kalmadı.”¹¹⁵ Şeklinde cevap verir.

Meysere şöyle dedi: Ebu Cehil Hz. Peygamber(sas)'e rast gelince "Biz seni asla yalancılıkla itham etmiyoruz, fakat biz, getirdiğin şeyleri yalanlıyoruz"¹¹⁶ sözü üzerine “Ey Resulüm! Onların söylediklerinin seni üzeceğini elbette pek iyi biliyoruz. Doğrusu onlar seni yalancı saymıyorlar; fakat o zalimler, bile bile Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar”¹¹⁷ âyeti inmiştir.

Bir başka rivayette şöyle geçer: Hz. Peygamber (sas) Ebû Cehil ile karşılaşmış ve onun elini sıkıyordu. Bir adam ona: “Nasıl olur, seni bu Sâbiî ile el sıkışırken görüyorum?” demiş. Bunun üzerine Ebû Cehil: “Allah'a yemîn ederim ki, ben onun bir Peygamber olduğunu kesinlikle biliyorum. Fakat biz ne zaman Abdi Menâfdan bir peygambere uyduk ki? diye cevap verir.”¹¹⁸ İslam'ın en azılı düşmanı bile onun güvenilirliğini tasdik etmekten kendini alamamıştır. Düşmanının tasdik etmekten kendini alamadığı dominant özellik; emîn olmaktır.

Habeşistan'a hicret edenlerin Necaşî'ye naklettikleri bilgilerde Hz. Peygamber (s.a.s.)'in uluslararası bağlamda dile getirilen en bariz ve görünür özelliği emînliğidir¹¹⁹. Heraklius'un Ebu Süfyan'dan Hz. Peygamber ile ilgili aldığı bilgilerde “emanete riayeti” dile gelirken Heraklius şunları söylemekten kendini alamamıştır:

Eğer bu söyledikleriniz doğru ise şu benim ayağımın altındaki topraklar da yakında onun olacaktır. Ben bu sıralarda bir peygamberin ortaya çıkacağını biliyordum. Fakat sizden olacağını zannetmiyordum. Eğer ona ula-

¹¹⁵ Nisaburi, *Esbabu Nüzul*, s. 176; Taberi, *Camii'l-Beyan*, IX, 222; İbn Kesir, *Tefsir*, III, 246.

¹¹⁶ Hâkim, *Müstedrek Ala's Sabibeyn*, II/315.

¹¹⁷ En'am, 6/33.

¹¹⁸ İbn Kesir, *Tefsir*, III, 246.

¹¹⁹ İbn Kesir, *el-Bidâye Ve'n-Nihâye*, III, 66-70.

şabileceğimi bilseydim, kendisiyle karşılaşmak için bütün güçlükleri katlanırdım. Eğer yanında olsaydım, ayaklarımı yıkardım.¹²⁰

Hz. Peygamber (sas) toplumda sosyal kriz ve bunalımların “emâneti” ehil olmayanların üstlenmesi ile meydana geleceğine dikkat çekmiştir¹²¹. Yine emânete riâyet, imânın ikizi ve ayrılmaz bir bütünlüğü olduğunu Nebi ifade eder.¹²² Peygamber (sas) “Güvenirlilik ile hainlik bir arada bulunmaz”¹²³ buyururken temel parametreye dikkat çeker. Güvenin olduğu yerde “hakkaniyet” tahakkuk eder. Hz. Peygamber Huneyn Savaşı’ndan sonra ganimetlerin toplandığı yerde durmuş ve eline devesinin hörgücünden bir tüy alarak şunları söylemiştir: “İnsanlar! Benim sizin ganimetinizde gözüm yoktur. Hatta şu tüyde bile”¹²⁴ buyururken sosyalleşmenin ve toplumsal refahın gelişmesinde güvenin olması gerektiğini kendisi üzerinden gösterir. Çünkü güven bunalımı modern dünyanın ve fertlerinin en önemli problemlerinden birisidir. Toplumdaki fertler arasında güvenin tesisi ve korunmasında hayati öneme sahip temel parametre bireyler arasında âdil muâmelede bulunduğu algısıdır. Emanetin emîn ellerde olmaması, toplumsal krizlerin habercisi olarak Peygamber tarafından ifade edilmiştir.¹²⁵ el-Emîn/ Nebi, emîn olmayanlara (yakını bile olsa) emanet tevdi etmemiştir.¹²⁶

Yaklaşık 2.500 sene önce Aristo’nun ethos olarak adlandırdığı, çağdaş araştırmacıların da aynı şekilde insanda bulunmasını istediği “hakim faktör” ve temel argüman inandırıcılık ve güvenirlilik (believability) olmaktadır.¹²⁷ Huntington; “Benim faraziyem şudur ki, bu yenedünyada mücadelenin esas kaynağı öncelikle ideolojik ve ekonomik olmayacak. Beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler ve hâkim mücadele kaynağı kültürel olacak”¹²⁸ derken modern dünyanın önceliklerini ve kültür kodlarını yeniden gözden geçirmesi gerektiğini anlatır. Bir de

¹²⁰ Buhari, Bedu'l-Vahy 7.

¹²¹ Suyuti, *el-Fetbu'l-Kebir*, I, 159.

¹²² Müsned, III, 135, 154; bk. Algül, “Emîn” DİA, XI, 111.

¹²³ Müsned, II, 349.

¹²⁴ İbn Mace, Cihad 34.

¹²⁵ Buhari, İlim 2.

¹²⁶ Buhari, Ahkam I; Müslim, İmâre 16; Müsned, V, 172; Bulut, Kur’ân’da Emanet Kavramı, s. 97.

¹²⁷ Köylü, “Çağdaş İletişim Teknikleri Işığında Kur’ân Tebliği” s. 200.

¹²⁸ Huntington, “Medeniyetler Çatışması mı?”, s. 15.

aynı toplumda yaşayıp ta, dinleri, dilleri, ırkları, mezhepleri, kavim ve kabilelerini bir arada yaşatmanın yolu güven şemsiyesi açmakla mümkündür.

Kur'an-ı Kerim'in inşa ettiği coğrafyaların görünür sosyal özelliği güvenilir olmasıdır. Medine'nin demografik yapısına bakıldığında on binden ziyade insan yaşamakta olup, bunların 1500 Müslüman, geri kalan da diğer inanç guruplarına ait kimselerdi¹²⁹. Fakat farklı inanç gurupları ile yaşama kültürünün "içselleştirildiği" şehirdi. Başkaları ile beraber yaşama kültürü ahlaki davranış haline getirildiğinde adalet, hoşgörü sağlanmış oluyordu. Bunlar kendi aralarında ortak bir metin imzalarlar. Bu metnin en önemli özelliği kuvvetli gurubun zayıfa, çoğunluğun azınlığa "hâkimiyeti" esasına değil bütün kesimlerin "katılımı" esasına dayalı "güven zemînine" oturan bir metin olmasıdır. Bu da bütün toplumun güvenini temîn ve tesis ediyordu. Metnin 23. Maddesi "Üzerinde ihtilâfa düştüğünüz herhangi bir şey, Allah(a ve Resulü Muhammed'e götürülecektir" şeklindedir. Yine bu metnin 42. Maddesinin "Bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler arasında zuhurundan korkulan bütün öldürme yahut münazaa vak'alarının Allah'a ve Resulullah Muhammed'e götürülmeleri gerekir. Allah bu sahifeye (yazıya) en kuvvetli ve en iyi riayet edenlerle beraberdir¹³⁰" şeklinde gelmesi Hz. Peygamber'e toplumda yaşayan bütün farklı etnik ve dini gurupların güvenini gösterir. Müslümanlar demografik olarak az olmalarına rağmen Peygamber (sas)'in "toplumun tamamı" tarafından güvenilir olarak görülmesi dikkate değer bir hususu yatar. Hz. Peygamber (sas)'in başarısının temelinde güvenin, buna bağlı olarak adaletin toplumun bütün kılcal damarlarına kadar yerleş(tiril)mesidir. Toplumu bütünleştirmede sosyal sermaye güvendir. Bu sermayenin minimum olduğu coğrafyalarda içtimai krizler baş gösterir.

1.1.4. Coğrafya'nın Adı: el-Beledü'l-Emin

Hz. Peygamber (sas)'in doğduğu ve hayatının büyük kısmını geçirdiği Mekke'nin başat özelliği güvenilir coğrafya olmamasıdır. Hatta toplumun gelir kaynakları arasında "yağmacılık" geliyor. Kur'an-ı

¹²⁹ Buhari, "Cihad ve's-Siyer", 181; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 183.

¹³⁰ Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyasiyye*, s. 61-62.

Kerîm anarşinin hâkim olduğu beldenin “güven/emniyet”¹³¹ zemînine yemînle dikkat çeker.

Hız. İbrahim’in duasındaki “Ya Rabbi! Burayı (Mekke) emîn bir belde kıl...¹³² önceliğine bakıldığında Mekke’de tesis edilmesi gereken esasın emniyet olduğu öne çıkmaktadır¹³³. “Görmüyorlar mı ki etraflarında bulunan insanlara saldırılırken, can güvenlikleri yokken, Biz Mekke’yi güvenli, emîn bir belde yaptık...¹³⁴” ayetinde de Mekke’nin yaşanılır bir kent olması için güvenliğin olmazsa olmazlığına dikkat çeker. Çünkü Mekke, bölgenin en önemli bir ticaret merkeziydi. Bölgenin dışında gelen insanların, bölgeden dışarı gidecek tüccarların güvenli bölgeleri tercih ettikleri bilinen bir özellikti¹³⁵. Güven ve güvenliğin olmadığı bir Mekke’de iktisadi hayatın kesintiye uğraması demektir. Bu sebepten Kur’ân; “...Oysa tarafımızdan bir rahmet olarak Biz, onları her türlü ürünün getirilip toplandığı, güvenli, dokunulmaz bir yere (Mekke-i Mükerreme’ye) yerleştirmedik mi? Ne var ki onların çoğu bu nimetin kadrini bilmezler.¹³⁶” buyururken sahip oldukları imkânın kaynağı olarak kendileri değil Mü’min olan Allah’tır.

Mekke’liler ticareti dönem itibarıyla hem ulusal hem de uluslararası boyutta profesyonelce yapmaktaydı¹³⁷. Çünkü coğrafya olarak tarıma elverişli olmadığından, bölgenin tek alternatifi ticaret idi. Hız. İbrahim’in “Ey bizim Rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını senin kutsal mabedinin yanında, ekin bitmez bir vadiye yerleştirdim...¹³⁸” duası da bölgenin sahip olduğu “ekilebilir toprağı olmayan bir vadi” özelliğini göstermektedir¹³⁹. Mekke’nin çıplak, kayalık tepelerle çevrili dar ve çorak coğrafyasında ticaretten başka bir faaliyet yapmanın imkânı yok gibiydi. Ekonomik hayatın parametrelerinin sağlıklı olması için fert ve toplumda güven gerekir. el-Emîn olanın getirdiği mesaj

¹³¹ Beled, 90/2; Tin, 95/3.

¹³² İbrahim, 14/35.

¹³³ Râzi, *Mefatihu’l-Gayb*, XIX, 131.

¹³⁴ Ankebut, 29/67.

¹³⁵ Cevad Ali, *Mufasssal fî Târihi’l-Arap Kable’l-İslam*, VII, 289.

¹³⁶ Kasas, 28/57.

¹³⁷ Hazin, *Lübabu’t-Te’vil fi Meâni’t-Tenzil*, VII, 296; Izutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, s. 100.

¹³⁸ İbrahim, 14/37.

¹³⁹ Cevad Ali, *Mufasssal fî Târihi’l-Arap Kable’l-İslam*, VII, 287.

şehrin kılcal damarlarına nüfûz ettiğinde şehrin anatomisi değişiyor. Maddi-manevi getirisi bilinmeyip görmemezlikten gelindiğinde nimet elden gidiyor¹⁴⁰. Kur'ân bunu şöyle anlatır:

Allah şöyle bir temsil getirir: Bir şehir halkı vardı: Güvenlik ve huzur içinde idi, rızıkları her yandan bol bol, rahatça geliyordu. Derken Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler, Allah da halkının işlediği suçlar sebebiyle o şehre açlığı ve korkuyu tattırdı, açlık ve korku elbise gibi kaplayıverdi bütün vücutlarını.¹⁴¹

Kutub ayetin tefsiri ile ilgili şunları söyler:

Yüce Allah Kâbe'yi orada inşa ettirmiş ve orayı dokunulmazlık verilen bir yurt kılmıştır. Oraya giren herkes güven ve huzur içindedir. Katil dahi olsa, kimse ona el uzatamaz. Allah'ın kutsal evi yanında kimse kimseye eziyet edemez. Kimse kimseyi aşağılayamazdı. İnsanlar Mekke'nin etrafında birbirlerini yerken, Mekkeliler onun himayesi, koruması altında güven ve huzur içinde yaşıyorlardı. Aynı şekilde rızıkları da, hacılar ve kafiler tarafından rahat ve güven içinde ayaklarına kadar geliyordu. Halbuki onlar çorak bir arazide, kurak bir vadide bulunuyorlardı. Buna rağmen her çeşit meyve ve ürünler toplanıp kendilerine geliyordu. Hz. İbrahim'in duasından bu yana güven ve bolluğun tadını çıkarıyorlardı.¹⁴²

Arap toplumunun muhtaç olduğu ilk öncelik de güvenin yerleştirilmesi idi. İlahi kudret bu hususta beşerin yapacağı çok fazla bir işi olmadığını, beşere düşenin Yüce kudret tarafından temin edilen bu nimete şükür olduğudur. “Onları her tür tehlike ve tehdiye rağmen güvende kılmıştır¹⁴³” diyerek güven-kulluk ilişkisine dikkat çekilir. Eski medeniyetlerden olan Sebe kavmi geceler ve gündüzler boyunca “güvenli” bir biçimde yolculuk yapmakta iken, nankörlükleri neticesinde hayatları güvensizlik/keşmekeş ortamına dönüşmüştür.¹⁴⁴

Hz. Peygamber (sav) ve sahabisi arasında geçen şu diyalog gönüllerde inşa edilecek imân ile güvenin mumla arandığı Arabistan sathına emniyetin nasıl inşa edileceğini şöyle anlatır. Habbâb İbni Eret (r.a.)

¹⁴⁰ Zemahşeri, *Keşşaf*, II, 431.

¹⁴¹ Nahl, 16/112.

¹⁴² Kutub, *fî Zilalîl-Kur'ân*, IV, 2199.

¹⁴³ Kureyş, 106/4.

¹⁴⁴ Sebe, 34/15-20.

şöyle dedi: Hırkasını başının altına yastık yapmış Kâbe'nin gölgesinde dinlenirken Resûlullah (sas)'e müşriklerden gördüğümüz işkencelerden şikâyetle bulunduk ve :”Bize yardım edip yalnız bırakmayacak. Allah’a bizim için dua etmeyecek misiniz? dedik. Resûlullah (sas) şöyle cevap verdi: “Önceki ümmetler içinde bir Mü'min tutuklanır, kazılan bir çukura konulurdu. Sonra da bir testere ile başından aşağı ikiye biçilir, eti-kemiği demir tırmıklarla taranırdı. Fakat bütün bu yapılanlar onu dininden döndüremezdi. Yemin ederim ki Allah mutlaka bu dini hâkim kılacaktır. Öylesine ki, yalnız başına bir atlı, Allah'tan ve sürüsüne kurt saldırmasından başka hiç bir şeyden endişe etmeksizin San'a'dan Hadramut'a kadar emniyetle gidecektir. Ne var ki, siz sabırsızlanıyorsunuz¹⁴⁵” diyerek insanların uzak memleketlere bile emniyet ve asayiş sıkıntısı çekmeden gidebileceklerini anlattı. Zira San'a ile Hadramut arası yayalar için on bir günlük bir mesâfedir¹⁴⁶. Hiçbir güvenlik endişesi taşımadan bu kadar mesafeleri dolaşmak onlar için bir “değer patlaması” anlamına geliyordu. Evinin dışında sahip olmadığı değere (o dönem itibari ile) şehirlerarasında tesis edilecek olması, çok önemli idi. Yazar Gülay Göktürk şöyle der:

Bir ülkenin medeni olup olmadığı, sokaklarında kadınların güven içinde dolaşıp dolaşamadıklarıyla ölçülür. Eğer kadınlar ülkenin sokaklarında korkmadan, rahatsız edilmeden dolaşamıyorsa, o ülkenin kişi başı milli geliri kaç olursa olsun, isterse bütün yolları kaymak gibi, bütün köyleri mamur, bütün insanları çağdaş giyimli olsun, o ülke medeni bir ülke değildir. O ülke yarı barbarların yaşadığı çağdışı bir ülkedir.¹⁴⁷

Medine'ye gelip Müslüman olan Adiy b. Hâtim'e Peygamber'in söylediği şu söz çok manidardır: "Allah'a andolsun ki, çok sürmez bir kadının Kâdisiye'den devesinin üzerinde yalnız başına çıkıp Kabe'yi ziyaret edinceye kadar Allah korkusundan başka hiç bir korku duymayacağını işiteceksin"¹⁴⁸ Bugün yer kürede herkes emniyet içinde yaşayacak kara parçası aramaktadır. Bu da ancak “her türlü tehlike ve teh-

¹⁴⁵ Buhari, “Menakıb” 25, “İkrah” 1, “Menakibu'l-Ensar” 29; Ebu Davut, “Cihad” 97.

¹⁴⁶ *Riyazu's-Salibin Terceme ve Şerhi*, I, 251

¹⁴⁷ <http://www.bugun.com.tr/ara/Karma%20Toplum>; Erişim Tarihi, 08.05.2014; Gök-türk Gülay, “Karma Toplum”, 04. Ocak 2008, Bugün Gazetesi.

¹⁴⁸ İbn Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, II, 581.

dide rağmen insanlığa güvenli¹⁴⁹ bir dünya va'd eden ilahi mesajın çağrısına yer küre sakinlerinin kulak kabartması ile mümkündür. Bunun ne kadar aciliyet gerektirdiğini anlamak için güvenlik uzmanı Sedat Laçiner'in şu tespitlerine bakmak yeterlidir:

“Her yıl dünyada 500.000'den fazla insan cinayete kurban gidiyor. Yani, her gün 1.300'den fazla insan öldürülüyor. Sadece ABD'de yılda 16.500, günde ise 45 kişi öldürülüyor. FBI istatistiklerine göre Amerika'da her yıl en az 1 milyon kişi dövülüyor veya yaralanıyor, yaklaşık yarım milyon kişi soyuluyor, 90 binden fazla kadın ise tecavüze uğruyor. Eurostat verilerine göre ise Türkiye'de her yıl 5 bine yakın insan öldürülüyor. Bu da günde 15 kişiye denk geliyor. Dünya hapisanelerini dolduran insan sayısı ise 10,2 milyon. ABD hapisanelerinde 2,5 milyona yakın insan yaşıyor. Türkiye'de ise cezaevlerini yaklaşık 140 bin kişi dolduruyor ve sayı her geçen gün artıyor. Geçmişte İslam dünyasının olumlu yönleri anlatılırken “Paris'te bir gecede işlenen suç sayısı tüm İslam dünyasından daha fazla” denirdi. Belki de bundan dolayı “Huzur İslam'da” ifadesi İslami kesimde yaygın bir slogan haline gelmişti... Oysa 21. yüzyılda Müslüman toplumlarda da suç oranının hızla arttığını ve Batı dünyasıyla yarışır hale geldiğini görüyoruz.

Bu tabloda Türkiye ve çevresinin durumu da endişe verici bir noktadadır. Son 25 yılda maddi alanda çok önemli atılımlar yapan Türkiye, zenginleştikçe, şehirleştikçe ve modernleştikçe suça daha çok bulaşmıştır. Başka bir deyişle, yaşadığımız her bir dakikada yeryüzü biraz daha kana ve şiddete bulanıyor. Geçen yüzyıllar içinde artık medenileşti, olgunlaştı sandığımız insanlık modernleştikçe ve zenginleştikçe suça daha fazla meylediyor.”¹⁵⁰ Dünyanın çivisinin yerinden çıktığının bundan açık fotoğrafı olmaz. Dünyayı daha güvenli ve yaşanılır hale getirmek için silaha yapılan yatırımın dünyayı daha korkulu ve yaşanmaz hale getirdiği tartışma götürmez bir gerçektir. Başka gezegende hayatın kanallarını arayan, insanla konuşan robot üreten insan ne iç ne de dış güvenlik sağladı. Güvenlik için harcanan paranın boyutunu göstermesi için işte birkaç örnek...

¹⁴⁹ Kureyş, 106/4.

¹⁵⁰ <http://haber.stargazete.com/yazar/yukselen-siddet-ve-yeni-degerler/yazi-878382>, Erişim Tarihi: 11.05.2014.

Güvenlik endişesi Hollywood yıldızlarını “paranoyak” yaptı. Leonardo Dicapro, villasının yanındaki binayı satın aldı. Nicole Kidman’ın apartmanında kurşungeçirmez cam bulunuyor. Evlerine güvenlik kameraları kurduran Brad Pitt ise bu kameraların karşısına bizzat kendisi geçerek malikâneye yaklaşmak isteyenleri gözetliyor¹⁵¹. Washinton’da artan suçlarla mücadele için 16 yaşından küçüklere, saat 22.00 ile 06.00 arasında sokağa çıkma yasağı ilan edildi¹⁵².

Woody Allen “Hiçbir şeyden beklentim yok. Ama tam güvenlik isterdim; otomobilde de, trende de, uçakta da, gemide de” derken “risk toplumunu” “güven toplumuna” dönüştürmenin küresel düzlemde önemine dikkat çeker. Çünkü yaşadığı toplumda en çok ihtiyaç duyulan argümanların başında güvenlik geliyordu. Bu sadece modern dünyada değil, kadim dünyada da yerleşim birimlerinin dağ yamaçlarında kaleler şeklinde inşa edilmesinin temel sebebi güvenlik arayışı ve hassasiyetidir¹⁵³. Yoksa bir toplumun önüne herkesin bildiği ve beğendiği normlar koyarak toplum dönüştürülemez. Toplum bünyesinde yerleştirilmesi istenen değerlerin içselleştirilmesi, güvenli bir zemin inşası ve bunun sürekliliğini te’min ile mümkündür.

2002’de Nobel Ekonomi Ödülü, “Risk Yönetiminde Psikolojik Etkenler” konulu çalışması sayesinde ilk kez bir psikoloğa verildi. Güven konusu ekonomiyi çok ciddi etkileyen bir faktördür. Artık “bir yerde yiyecek olmazsa orada talep oluşur ve bunun sonrasında arz meydana gelir,” diyemeyiz. Şimdi insanlar ihtiyaçları olmadığı halde de alışveriş yapmaktadırlar. Mesela, elektriğe ihtiyaç yokken elektrik icat edildi, fonksiyonları bilindikçe de talep meydana geldi. Sonrasında ise elektrik üretimi ihtiyacı karşılamaz oldu. Güven duygusu yüksek toplumlarla düşük toplumlar arasındaki refah farkı araştırıldığında, insanların birbirine güven duyduğu toplumlarda ekonomik hareketlilik ve alışveriş olduğu refahın daha yüksek olduğu görülür. Güven zayıflayınca, insanlar yatırım yapmak ve riske girmekten kaçınıp savunmaya

¹⁵¹ <http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=94043>, Erişim Tarihi: 08.05.2014.

¹⁵² <http://www.haberler.com/washington-da-16-yasindan-kucuklere-gece-sokaga-haberi>; Erişim Tarihi, 08.05.2014. Farklı izahlar için bk. Kurucan, *Amerika’da Dindar Olmak*, s. 78; Tan, “*Modern Dünyanın Yitik Hazinesi; İman, Emniyet*” s. 66-74.

¹⁵³ Tan, “*Ablaki Liderliğin Dinamosu, Güven*” s. 68-74.

yöneldikleri için, ekonomik hareketlilik durur¹⁵⁴.

“Târihin Sonu” teziyle dikkatleri üzerine çeken Japon asıllı ünlü Amerikalı Francis Fukuyama şöyle der: “Toplumların kalkınmasının ve gelişmesinin temelinde güven duygusu yatar. Güven duygusu olmadan sosyal refahın sağlanması söz konusu olamaz. Fukuyama toplumları “yüksek güvenli” ve “düşük güvenli” olarak ikiye ayırır. Yüksek güvenli toplumlarda liberal ve ekonomik kuruluşlar son derece canlı ve dinamiklidir. Güven duygusu ortak ahlaki normlar veya değerlere dayalı olarak gelişen köklü bir anlayışın ürünüdür.¹⁵⁵

“Düşük güvenli” toplumlarda ise kültürün ve aile kurumunun paradoksal bir konum kazandığı, zaman zaman gelişme ve refahın itici gücü, zaman zaman da tutucu gücü haline geldiği görülür. Toplumda korku, dehşet duyguları yayılır ve güven bunalımı kendini gösterir. Güven bunalımı çağdaş uygarlığın en önemli handikaplarından birisi olmaya devam etmektedir. İnsanların birbirine güvenini yitirdiği bölgelerde, toplumu ayakta tutan adalet, eşitlik, özgürlük ve dürüstlük gibi temel etik değerlerden bahsetmek zorlaşır.¹⁵⁶

2. Mesajın Tebliğinde Güvenirliği Zedeleyen Unsurlar

Yüce Allah Kur'an'da zatını, sıfatları ve Esmâ-i Hüsnâsı üzerinden tanıtır. Allah, kadir-i mutlak olmasına rağmen sahip olduğu vasıfların değişmezliğine, mecburiyeti olmadığı halde insanları inandırır. Ayette “...bu, kendim için benimsediğim en doğru yol ve yöntemdir”¹⁵⁷ buyurur. Bir başka ayette “...Rabbimiz, rahmeti kendi zâtı için prensip edinmiştir”¹⁵⁸ buyururken (mecburiyeti yoktur) kulları ile olan ilişkinin ahlaki zeminini anlatır¹⁵⁹. Allah'ın “el-Mü'min” olarak vasıflandırılmasına bu açıdan bakılabilir. Kur'an-ı Kerim farklı inanç grupları ile olan ilişkinin bile güven üzere kurulmasını ister. “Onlar size karşı dürüst davrandıkça siz de onlara dürüst davranın!”¹⁶⁰ buyurarak temel para-

¹⁵⁴ Tarhan, “Zaman Kullanımı Açısından Kadın-Erkek Farkı” s. 35-36.

¹⁵⁵ <http://arsiv.zaman.com.tr/2002/04/15/yorumlar/default.htm> (13.05.2014)

¹⁵⁶ <http://arsiv.zaman.com.tr/2002/04/15/yorumlar/default.htm> (13.05.2014)

¹⁵⁷ Hicr, 15/41.

¹⁵⁸ En'am, 6/54.

¹⁵⁹ Güler, *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu*, s. 76.

¹⁶⁰ Tevbe, 9/7; Âl-i İmran, 3/75.

metreleri verir.

Kur'ân-ı Kerîm “el-Mü'min” olarak kendisini nitelendiren Allah, “el-emîn” olan Resul ile ilişkinin bozulmasına ve zedelenmesine rıza göstermez. Ayette “Ey imân edenler! Allah'a ve Resulüne hıyanet etmeyin, bile bile aranızdaki emanetlerinize de hıyanet etmeyin!”¹⁶¹ buyurur. Ayette bütün ilişkilerin güven üzerine kurulması istenir. Hatta güvenilir olan kişinin topluma sunacağı bilgiye ilgi artarken, emin olmayankişinin vereceği bilgiye aynı oranda alaka duyulmaz. Güvenilir kişinin topluma vereceği basit ve anlamsız değerlere bile saygı duyulur¹⁶². Güvenin tesisi için bir ömür, zedelenmesi için de bir an yeter. Mehmet Akif'in yaptığı analojiden hareketle şöyle söylenir:

Sâde sen gösteriver “İşte budur kubbe!” diye;

İki ırgatla iner şimdi Süleymaniye.

Ama gel kaldıralım dendi mi, heyhat, o zaman,

Bir Süleyman daha lazım yeniden, bir de Sinân...¹⁶³

Şimdi güvenirliliği bozan unsurlara bakalım. Kur'ân-ı Kerîm, insanları birbirine bağlayan şeyin manevi bağ olduğuna dikkat çeker.¹⁶⁴

2.1. Ücret Talebi

Kur'ân-ı Kerîm dini tarif ederken şöyle der: “İyi bilin ki halis din, yani bütün gönlüyle candan itaat, yalnız Allah'a yapılır.”¹⁶⁵ Dindar kendini sadece Allah'a adayan kimsedir. Bu adanmışlığı, Hz. Peygamber hem kendisi¹⁶⁶ için hem de inanan insanlar için istemiştir.¹⁶⁷ Yukarıda, târih boyunca gönderilen Peygamberlerin mesajlarına¹⁶⁸ bakıldığında şu ortak ifade göze çarpmaktadır. “...Bu hizmetten ötürü sizden hiç bir ücret istemiyorum. Benim ücretimi verecek olan ancak Rab-bülâlemîn'dir.”¹⁶⁹ Bu evrensel mesaj bütün elçilerin dilinden tekrar edilmektedir. Geçmiş peygamberler üzerinden Hz. Peygamber (sas)'in

¹⁶¹ Enfal, 8/27.

¹⁶² Köylü, “Çağdaş İletişim Teknikleri Işığında Kur'ân Tebliği”, s. 200.

¹⁶³ Ersoy, *Safabat*, s. 399-400.

¹⁶⁴ Enfal, 8/63; Hadisler için bk. Buhârî, Edeb 27; Müslim, Birr 66.

¹⁶⁵ Zümer, 39/3.

¹⁶⁶ Ebu Davud, Vitr' 25; Müsned, IV, 69.

¹⁶⁷ el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, V, 342; Deylemî, *el-Müsned*, I, 435.

¹⁶⁸ Hz. Süleyman'ın hediye ile denenmesi ve beklentisizliği için bk. Neml, 27/34-35.

¹⁶⁹ Şuara, 26/109, 127, 145, 164, 180.

karakteri de inşa edilmekte, dinin tebliğinin “rant kapısı” haline getirilmesine giden bütün kapılar da kapatılmaktadır. Bir de menfaat beklentisi karşılıklı güven köprülerini yıkar. Kur'an-ı Kerim bunu şöyle ifade eder: “Ey Resulüm! yoksa bu hizmetlerine karşılık sen onlardan bir karşılık istiyorsun da, bu, kendilerine ağır geldiği için mi senden uzak duruyorlar? Fakat bilsinler ki en iyi karşılık, sana Rabbinin vereceği karşılıktır. Çünkü O, rızık ve nimet verenlerin en hayırlısıdır.”¹⁷⁰ Ayet-i Kerime Nebi'nin beklentisizliğini öne çıkarır. Çünkü beklentisizlik ilahi bir ahlaktır.¹⁷¹ Kur'an-ı Kerim, sahip olduğu bilgiyi ranta dönüştüren prototipi köpeğe benzetir.¹⁷² Bu bilginin ahlaki boyutunu yitirmesidir. Bilgi ahlakla bütünleştiğinde haşyete, ahlaktan ayrıldığında vahşete dönüşür.¹⁷³ Seyyid Kutub, Peygamberlerin ücret talep etmemeyi, geçmiş dinlere ait mesaj taşıyıcılarının yanlışlarının tashihi olduğunu şöyle anlatır:

Peygamber Allah'ın dinine çağırmakla kendisi bir çıkar sağlayacak değildir. Kendilerine doğru yolu gösterdiği için bir ücret, bir mükâfat ta istememektedir. Mükâfatını, insanları dinine çağırmakla yükümlü tutan âlemlerin Rabb'inden talep etmektedir. Bu çağrı karşılığında hiçbir ücret istenmediğine dikkat çekilmesi sağlıklı bir çağrının sürekli olarak ücretsiz olması gerektiğini ortaya koymaktadır. İşte bu, İslam dininin çağrısı ile, insanların alışageldiği diğer çağrılar arasındaki temel farklardan biridir. Diğer sözde dini çağrılarda, kâhinler ve din adamları insanların mallarını ceplerine indirmek için, dini, bir sömürü aracı olarak kullanırlar. Kâhinler ve dini asıl amacından saptırmış olan din adamları sürekli olarak çeşitli yollarla malları sömürmenin kaynaklarından biri olmuşlardır. Gerçek anlamdaki Allah'a çağrı ve bu çağrının öncüleri ise, daima çıkardan

¹⁷⁰ Mü'minun, 23/72.

¹⁷¹ Kur'an-ı Kerim “*Onlardan nafaka istemiyorum, beni yedirip beslemelerin de istemiyorum. Asıl bütün mabûklârların rızıklarını veren, kâmil kuvvet ve tam iktidar sabibi olan Allah Teâlâdır*” buyurur. Zâriyat, 51/57; Hz. Peygamber (sas)'in sahabenin ücret almasına itirazları için bk. Ebu Davut, Buyu 37; İbn Mace, Ticaret 8; Müsned, V, 315; Nevevî, *et-Tıbyân fî Âdabî'l-Hamaletî'l-Kur'an*, s. 28-29; Kutsî hadiste şöyle geçer: “...Kullarım! Evveliniz ahiriniz, insânınız cinleriniz, en müttaki bir kişinin kalbi ve duygusuna sahip olsalar, bu benim mülkümde herhangi bir şey arttırmaz. Kullarım! Evveliniz âhiriniz, insânınız cinleriniz, en günahkâr bir kişinin kalbi ve duygusuna sahip olsalar, bu benim mülkümde en küçük bir şey eksiltmez...” Müslim, Birr 55.

¹⁷² A'raf, 7/175-177.

¹⁷³ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, s. 300.

uzak duran salt kimselerdir. Doğru yola çağırma karşılığında ücret almazlar. Onların ücretlerini vermek âlemlerin Rabb'inin işidir. Burada insanlara ücret ve sömürü açısından güvence verildikten sonra takva ve itaat istenmektedir.¹⁷⁴

Peygamberlerin ifa ettiği hizmetin karşılığında beklentiye girmeleri söz konusu değildir. Çünkü dinin rahmet yüklü mesajları rant devşirilmesine yol açabilir. Bunun kapısı ilahi ikazla kapatılmaktadır. Allah şöyle buyurur: “Halbuki sen bu tebliğ karşılığında onlardan herhangi bir ücret de istemiyorsun. Kur’ân, sadece bütün insanlar için bir derstir, evrensel bir mesajdır.”¹⁷⁵ Bir başka ayette “De ki: “Benim bu hizmet için sizden istediğim hiç bir ücret yoktur. Tek isteğim, Rabbine doğru bir yol tutmak isteyen insanlardır.”¹⁷⁶ Merhûm Kutub bu âyetle alakalı da şunları söyler:

Hz. Peygamber (sas)’in İslam’a girenlerden almak istediği bir ücret, elde etmek istediği herhangi bir çıkar söz konusu değildir. Müslümanların ona verdikleri bir haraç, ona sundukları bir adak, ya da kurban yoktur. Bir insan diliyle söylediği, kalbiyle inandığı birkaç kelimeyle Müslüman topluma katılır. İşte İslam’ın ayırıcı özelliği, İslam’ın yegâne özelliği, kehanetinin ücretini alan bir kâhinin yaptığı aracılığın karşılığını alan bir aracının olmayışıdır. İslam’da "giriş vergisi" yoktur. Dinin sınırlarını öğrenmek, kutsanmak ya da dine kabul edilmek için bir bedel ödemek söz konusu değildir. İşte bu dinin sadeliği ve imân ile kalbi birbirinden ayıran her türlü engelden, kul ile Rabbi arasına giren araçlardan ve kâhinlerden uzaklığı Hz. peygamberin bu müjdeleme ve uyarının karşılığında almak istediği tek ücret vardır. O da doğru yola giren kişinin Allah’ı bulması ve gösterdiği gerçekler sayesinde Rabb’ine yaklaşmasıdır. “Tek isteğim, Rabbine doğru bir yol tutmak isteyen insanlardır. Onun istediği tek ücret budur.”¹⁷⁷

Hz. Peygamber (sav)’in Mekke’nin aristokratlarının “istersen sana mal verelim, seni başımıza idareci yapalım, sana Mekke’nin en güzel

¹⁷⁴ Kutub, *fi Zilali’l-Kur’ân*, V, 2607; Ata, *Kur’ân-ı Kerim’de Hz. Peygamber’in (sas)’nin Risâleti*, s. 57.

¹⁷⁵ Yusuf, 12/104; izahlar için bk. Özarslan “*Peygamberlerin Görevlerini Karşılıksız Yapmaları*”, s. 58-59.

¹⁷⁶ Furkân, 25/57.

¹⁷⁷ Kutub, *Fizilalu’l-Kur’ân*.V, 2574-2575.

kızını alalım”¹⁷⁸ taleplerine karşı söylediği “bir elime güneşi bir elime de ayı verecek de olsanız ben hakkı hakikati söylemekten çekinmem”¹⁷⁹ söylemi Nebi'nin beklentisizliğini ve yaptığı tebliğe karşılık ücret talebinin olmadığını gösterir. Ücret talebinde bulunan kimseye alaka gösterilmemesi gerektiğini Kur'an şöyle anlatır: “Sizden bir ücret istemeyen, sizden hiç menfaat beklemeyen, dosdoğru yolda yürüyen bu kimselere uyun.”¹⁸⁰ Elmalı'lı, ayeti tefsir ederken şöyle bir kıyas yapar:

Bir yolcunun bir rehberine uyması için iki engel düşünülebilir. Ya biçimsiz bir ücret istemesi yahut ehliyetine güven duyulmamasıdır. Bunlar ise hem bir ücret istemiyorlar, hem hidayet sahibi kimseler. O halde bunlar resul olmasalar bile doğru ve ücret istemediklerinden dolayı kendilerine uymamak için hiçbir sebep yoktur.¹⁸¹

Kur'an, Nebi'nin ve varislerinin yol haritasını şöyle çizer: “De ki: “Sizden bu hizmetim için hiçbir ücret istemiyorum, ücret sizin olsun! Benim ücretim yalnız Allah'a aittir ve O, her şeye şahittir.”¹⁸² Bir mesajın, sürekli, sürdürülebilir, anlaşılabilir ve uygulanabilir olmasının yolu tebliğcinin “yüksek güvenilirlik” özelliğini taşıması gerekir¹⁸³. Kilsenin batı dünyasında istenen etki ve tesiri gösterememesinin bir sebebi de ilahi mesajın kişisel menfaat ve kazanca dönüştürülmesidir. Kur'an-ı Kerim geçmiş toplulukların din adamlarının ilahi mesajı ranta dönüştürmelerini şöyle eleştirir. “...Âyetlerimi az bir fiatla (yani dünya menfaati karşılığında) satmayın...”¹⁸⁴ İncil'de geçtiği üzere aynı eleştiriyi Hz. İsa da yapar:

Vay halinize ey din bilginleri ve Ferisiler, ikiyüzlüler! Siz nanenin, anasonun ve kimyonun ondalığını verirsiniz de Kutsal Yasanın daha önemli yönleri olan adalet, merhamet ve sadakati ihmal edersiniz. Ondalık vermeyi ihmal etmeden esas bunları yerine getirmeniz gerekirdi. Ey kör ki-

¹⁷⁸ İbn Hişam, *es-Sire*, I, 293-295.

¹⁷⁹ İbn Hişam, *es-Sire*, I, 213

¹⁸⁰ Yasin, 36/21.

¹⁸¹ Elmalı'lı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 4018.

¹⁸² Sebe, 34/47.

¹⁸³ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*, II, 627; Ata, *Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in (sas)'nin Risâleti*, s. 56-57.

¹⁸⁴ Bakara, 2/41; Maide, 5/44; Âl-i 'İmrân, 3/187.

lavuzlar! Küçük sineği süzer, ayırır ama deveyi yutarsınız . Sizi yılanlar, engerekler soyu! Cehennem cezasından nasıl kaçacaksınız?

Vay halinize kör kılavuzlar! Diyorsunuz ki, tapınak üzerine ant içenin andı sayılmaz, ama tapınaktaki altın üzerine ant içen, andını yerine getirmek zorundadır. Budalalar, körler! Hangisi daha önemli, altın mı, altını kutsal kılan tapınak mı?¹⁸⁵

Siz tanrının buyruğunu bir yana bırakmış, insanların geleneğine uyuyorsunuz... Kendi geleneğinizi sürdürmek için tanrının buyruğunu bir kenara itmeyi ne de güzel beceriyorsunuz.¹⁸⁶

Toplumun “deniz fenerleri” olan ilim ehlinin ümit limânı olmaktan çıkması krizlerin çıkmasına sebep olur.¹⁸⁷

2.2. Sivil Olmama

Kabul etmek gerekir ki, kavramsallaştırma sorunlu bir teşebbüstür. Başka bir kültür havzasında ortaya çıkmış bulunan bir kavramı kullanır veya içeriğini kendi anlam dünyamıza tercüme etmeye çalışırken dikkatli olmalıyız. İlke olarak, her hangi bir teknik kavramın formunu muhafaza ederek anlam derecesine yeni katkılar ve boyutlar katılabilir. Bunun en çarpıcı örneğini Cahiliye şiirinin inşa ettiği kavramsal dilin formunu olduğu gibi alıp içeriğine yeni anlamlar katan Kur’ân teşkil etmektedir. Bu açıdan bakıldığında Kur’ân’ın nüzuluyla Arap dilinin iç derinliklerine, kısaca semantiğine¹⁸⁸ “müdahalede” bulunularak bir dönüşüm olmuş ama dilin formel yapısı korunmuştur.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Matta, 23/1-36.

¹⁸⁶ Markos, 7/8-10.

¹⁸⁷ Padişahlar tahta geçtiklerinde, halka özellikle de âlimlere "cülus bahşişi" adı altına bir takım hediyeler dağıtırlardı. Herkese hediye dağıtılırken âlimin biri ısrarla kendisine gönderilen hediyeyi ret ederek geri çevirir. Padişah da bunu az buldu zannıyla hediye miktarını artırarak gönderilmesini ister. Fakat âlim zat yine de bunu kabul etmez. Padişahın dikkatini çeker. Parayı red eden kimdir diye. Maiyeti ile beraber onu ziyarete karar verirler. Ziyarete gidilir, âlimin camide talebelere ders verdiği söylenerek padişahla ancak dersten sonra görüşebileceği söylenir. Padişahta hayretini gizlemeyerek beklemeye mecbur kalır. Dersin akabinde içeri girilir fakat dizinde de biraz rahatsız olan hoca hiç istifini bozmadı, gelenlere yer gösterir, oturtur. Padişah ona içeri girmesine rağmen hiç ayağa kalkmayıp neden karşılamadığını sorunca o da şu târihi cevabı verir: "Men lem yemudde yedahu ilel kisâ yemuddu riclahu keyfe yeshau" "Eli keseye uzanmayanın ayağını dilediği gibi uzatma hakkı vardır." der. Cülus bahşişi için bk. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I/312.

¹⁸⁸ İzutsu, *Kur’ân’da Allah ve İnsan*, s. 20-21, 42, III, 220-221.

¹⁸⁹ Bulaç, *Din, Kent Ve Cemaat*, s. 98.

Geçmişte kavramlara yapılan müdahale bugün de yapılabilir. Toplumun sosyal gelişmişliğinin göstergelerinden biri olan sivil toplum kavramı batı dillerinden bilhassa son dönemlerde Türkçe'ye geçmiştir.¹⁹⁰ Bu kavramın semantiğine müdahale edilebilir.

Sivil toplum; devlet denetimi ve baskısının ulaşamadığı veya belirleyici olmadığı toplumsal etkinliklerdir. Veya bireylerin devletten ya da kamu gücünden izin almadan kovuşturmaya uğrama korkusu taşımadan rahatlıkla ilişki geliştirebildikleri, gönüllü ve rızaya dayalı sosyokültürel etkinliklerde bulunabildikleri toplumdur.¹⁹¹ Gelişmenin sürdürülmesi, yerleşim ve barınma şartlarının iyileştirilmesi, imkânlardan eşit istifade edilebilmesi, sağlıklı ve planlı yerleşimlerin insanlara açılması, insanların önünde bürokratik engellerin azaltılabilmesi, kararlara katılabilme gibi sahalarda sivil toplum olarak ifade edilen alana büyük görevler düşmektedir. Sivil toplum örgütleri günümüzde dikkat çeken bir tesirlilik kazanmıştır. Milletlerarası toplantılarda bu kuruluşların görüş ve taleplerine ayrı önem verilmektedir.¹⁹² Mutlakiyetçi idarelere karşı sivil insanın özerk alanı sivil toplumdur.

Toplum hem insani hem iktisadi hem de ahlaki açıdan besleyen ilahi mesaj taşıyıcılarının en temel vasfı sivil olmalarıdır. Yukarıda geçtiği üzere Peygamberlerin ortak mesajları olan “yaptığımız tebliğ hizmetine karşılık sizden ücret talep etmiyoruz” beyanı o gün tedavülde olmasa da, bugünkü ifadesi ile sivil oluşlarını gösterir.

Bunları söylerken şu soru hatırlanabilir. Bunlar maişetlerini nasıl sağlayacaklardır? Kur'an Peygamberleri anlatırken gönderildikleri toplumun kurucu sisteminden bağımsız olduklarını anlatır. Allah'ın gönderdiği her Peygamberin geçimini sağlayacağı mutlaka bir “mesleği” var. Hz. Nuh'un marangozluk, Hz. İdris'in terzilik, Hz. Davud'un demircilik, Hz. Yusuf'un saat tamirciliği,¹⁹³ Hz. Peygamber (sav)'in ticaret yaptığı ifade edilir.¹⁹⁴ Yaptıkları tebliğe karşı hepsinin seslendirdiği ortak parola şu olmuştur. “Ben sizden herhangi bir ücret iste-

¹⁹⁰ Erkal-Baloğlu, *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, s. 237.

¹⁹¹ Demir-Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, s. 202; Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, s. 662;

¹⁹² Erkal-Baloğlu, *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, s. 238; Bulaç, *Din, Devlet ve Demokrasi*, s. 173.

¹⁹³ Sa'lebi, *Kasasu'l-Enbiya*, s. 167-374.

¹⁹⁴ İbn Sa'd, *Tabakatu'l-Kubra*, I, 125; Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 46.

miyorum...¹⁹⁵” diyerek geçimlerini “el emekleri” ile sağlıyorlardı. Peygamberler sivil olduğundan varisleri olan âlimlerin de sivil olması gerekir. Sıfatlarına bakıldığında neccar/marangoz, bezzaz/manifaturacı, cessa/kireç satan, gazzal/yün işi ile uğraşan... şeklinde gelir. Bunun sebebi de ekmeklerini yedikleri sistemin meşru olmayan taleplerini kendi üzerlerinden meşrulaştırılmasının önüne geçmekti. Yoksa “ekmeğini yediğinin kılıcını sallarsın” fehvasınca devlet aygıtından beslenen âlimin korkusuzca sisteme yönelik haklı eleştiride bulunması söz konusu olamaz. Sistemlerin yaptığı yanlışları düzeltmede İslam coğrafyasında “entelektüel kuraklık” hatta çoraklık yaşandığı izahattan varesidir. Bunun bir örneğini şu anekdotta görmek mümkündür:

Ünlü âlimlerden biri bir ülke televizyonunda düzenlenen bir açık oturuma çağırılmıştı. Açık oturumda "Nüfus Planlaması" konusu tartışılacaktı. Tabii, konu İslâm'ı yaklaşımla ele alınıp münakaşa edilecekti. Bu âlimin söylediği bir söz oturumu yönetecek zatı dehşete boğmuştu. Söz aynen şöyleydi: "Oturum neyi hedefliyor? Planlamayı desteklemeyi mi, yoksa ona karşı çıkmayı mı? Söyleyin ki, kendimi ona göre hazırlayayım¹⁹⁶." İlim ehli kişisel menfaatini cemiyetin menfaati önüne çıkarmamalıdır. Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın kulları helak olmasın diye kendini helak eden karakteri överken,¹⁹⁷ kendisi yaşasın da toplum ölsün beklentisi içinde bulunan prototipi de yerer.¹⁹⁸

Haçlılara karşı verdiği savaşlarla ünlü Melik Baybars, Moğolların Suriye'ye saldırdığı sıralarda halkın münbit topraklarını, bahçelerini hazineye katmak istemiş, bunun için de Suriyeli âlimlerin fetvasına başvurmuştu. Bazı âlimler korktukları için, bazıları dünyalık elde etmek için sultanın istediği fetvâyı vermişti. Baybars “hadis âlimlerinin efendisi olarak bilinen” Nevevî'den de fetva istemiş, fakat bu uygulamanın haksızlık olduğuna inanan Nevevî fetvâ vermeye yanaşmamış. Sultan'ın bu konudaki ısrarları üzerine Nevevî ona şunları söylemişti: “İyi biliyorum ki, sen bir zamanlar Emîr Bunduktâr'ın kölesiydin. Hiç-

¹⁹⁵ Şuara, 26/109, 127, 145, 164, 180.

¹⁹⁶ Kardavi, *İslâm'ı Uyanışın Problemleri*, s. 98; Âlimlerin tavrı için bk..Mevdudi, *Hilafet ve Saltanat*, s. 311; Candan, *Âlimin Gücü*, s. 256.

¹⁹⁷ Kehf, 18/6; Şuara, 26/3

¹⁹⁸ Bakara, 2/41, 79, 174; Âl-i İmran, 3/77, 187, 199; Maide, 5/44, 106; Tevbe, 9/9; Nahl, 16/90

bir şeyin yokken Allah lütfedip seni melik yaptı. Duyduğuma göre sarayında, eğerlerinin kayışları altından mâmul bin kölen, çeşit çeşit zinet eşyalarına sahip iki yüz câriyen varmış. Bütün bunları onlardan alıp savaş hazırlığı için kullandığın hâlde devlet hazinesi yetersiz kalırsa, halkın malına el koyman için o zaman sana fetvâ veririm.” Daha sonra Suriye’lilere yüklenen savaş vergilerinin ağırlığından söz ederek bu vergilerin kaldırılmasını, müderrislerin maaşlarının azaltılmamasını istemişti. Nevevî’nin bu pervâsız sözlerine ve istediği fetvâyı vermemesine çok kızan melik “Şehrimden çık git!” dedi. Nevevî: “Baş üstüne!” diyerek Dimaşk’ı terk etti ve Nevâ’ya gitti. Nevevî huzurundan çıkınca Sultan Baybars onun vazifesine son verilmesini ve maaşının kesilmesini emretti. Adamları ona Nevevî’nin bir vazifesi bulunmadığını, dolayısıyla maaş da almadığını, söylediler. Bunun üzerine Baybars: “Öyleyse ne ile geçiniyor?” diye sordu.

“Babasının gönderdikleriyle”, dediler. Söylendiğine göre melike Nevevî’yi niçin öldürtmediğini sorduklarında: “Bunu istemedim değil. Fakat onu öldürtmeyi her arzu ettiğimde, ikimizin arasında ağzını kocaman açmış bir arslan buna engel oldu. Öldürülmesini emretseydim beni parçalayacaktı” dedi. Nevevî ile birkaç defa görüşen el-Melikü’z-zâhir, ondan çekindiğini yakınlarına itiraf etmiştir.¹⁹⁹

Nevevî örneğinde görüldüğü üzere sivil ulema sivil hayatı tanzim etme işini üstlenmişti. İslam’da fıkıh/hukuk üretme sivililer tarafından yapılır. Hukuk sivildir. Meşru kamu otoritesi sivil ulemanın ürettiği hukuku uygular. Devletin üstünde hukuk vardır, hukuk yorumlama, hüküm çıkarma işi sivil ulemaya, müçtehitlere aittir.²⁰⁰ Bunu da ancak “otonomluklarını” korudukları sürece yerine getirebilirler. Sivil ulema, toplumsal hayâtı ahlakî ve sosyal bakımdan takviye etmeyi, halkı devlete karşı korumayı bir misyon olarak üstlenmiştir.²⁰¹ İmâm-ı Azam özgürlük anlayışı gereği, tasvip etmediği idarecilerin sarayından ve

¹⁹⁹ *Riyazu’s-Salibin Terceme ve Şerhi*, haz. Heyet, I, 51-52.

²⁰⁰ Siyaset hukuk ilişkisi için bk. Yaman, *İslam Hukukunun Oluşum Süreci ve sonrasında Siyaset-Hukuk İlişkisi*, s. 107-137; Bulaç, *Din, Kent Ve Cemaat*, s. 90-91.

²⁰¹ Bulaç, *Din ve Siyaset*, s. 141; Mevlana şöyle der: “Avcı, daima taneler saçar durur, saçtığı taneler görünür de yapacağı kötülük görünmez. Nerede tane görürsen sakın oradan. Sakın tuzağa düşme, seni yücelere yükseltecek kolun kanadın bağlanmasın. Tuzak yemi olan tanelerden sakınıp onu terk eden bir kuş, hilesi tuzağı olmayan bir ovanın danelerini yer, karnını doyurur. Kolu kanadı bağlanmaz.”

zenginlerin sofrasından uzak kalarak sivil duruşuyla etkili oldu.²⁰² İmâm-ı Azam, gayr-i meşru işlerini görüşleri üzerinden meşrulaştırmak isteyen İbn Hübeyre'nin "mührün kendisinde olması, tüm işlerin onun imzasından geçmesi, onun imzalamadığı hiçbir yazının işleme sokulmaması ve onun izni olmadan bütçeden harcama yapılmaması" teklifini kabul etmez. İbn Hübeyre'nin hukuksuzluğuna ve "suçuna ortak" olmayı ret ederek teklifin imkânsızlığını şöyle cevaplandırır:

Eğer o, Vasıt meşcedinin kapılarını saymamı isteseydi benden, onu dahi kabul etmezdim. Nasıl olur bu ağır işi kabul ederim. O boynunu vuracağı bir adamın ölüm fermanını yazacak, ben de ona mührü basacağım ha! Vallahi böyle bir işe katiyyen girmem²⁰³.

Fakat bu sivil damar ilk defa İmâm-ı Azam'ın gözde talebesi İmâm Ebu Yusuf'un görev almasıyla, kırılmaya uğradı. Her şeye rağmen sivil ulema varlığını hep devam ettirmiştir. Yine de târihi süreçte sivil ulemaya, resmi ulema üzerinden yüklenilmeye devam edilmektedir²⁰⁴. Siyasilerin ilim adamları ile olan ilişkisi târih boyunca hep devam etmiştir. Bu ilişkide toplumu öncelemekten ziyade ellerinde bu-

²⁰² Özkan, *Emeviler Döneminde İktidar-Ulema İlişkisi*, s. 193-201.

²⁰³ Ebu Zehra, *İslam'da Fıkıhî Mezhepler Târîhi*, s. 361-362.

²⁰⁴ Mısır "resmi müftüsü" Ali Cuma, Sisi ve kuvvet komutanlarına hitaben "Elinden geldiğince sert vur, sakın askerlerinin bu hariciler için ölmesine izin verme. Korkma, din seninledir, Allah seninledir, Resulü seninledir, müminler ve halk seninledir. Cennet onları öldürenler içindir. Mısır'ı hak etmiyorlar, biz onların Mısırlı olmasından utanıyoruz. Ülkemizi bu aşağılıklardan temizlemeliyiz. Dışları da içleri de kötü kokuyor, Peygamberimiz bizi bu gibi kişiler hakkında uyarıyordu" ifadelerini kullandı. Eski Müftü Cuma, Mısır'ın seçilmiş ilk Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi için de "(Meşruiyet) diyorlar, ne meşruiyeti? İslam fıkıhında tutuklu İmâmın (Mursi) meşruiyeti kalmaz. Her halükarda biraz meşruiyeti kalmışsa bu yargı süreci kalan şüpheli meşruiyetini de sona erdirecektir. (Darbe karşıtlarının müdahale sonrası) Fetih Camisi'ndeki hallerini gördüğümde, kir içinde, korku içindeydiler, Allah gazabını üzerlerine indirmiş gibiydi. Çünkü böyle hileli şeyleri sevmezdi." <http://www.haber7.com/dunya/haber/1083262-eski-misir-muftusu-sisi-ve-yandaslari-cennetliktir> (Erişim Tarihi: 09.10.2013) Ahmet El Hasun, Suriye'deki seçimlerde Esed'e oy vermenin dini bir vazife olduğunu söyledi. Şam ile ilgili hadislerden örnek veren Esed rejiminin müftüsü, "seçimlerde Esed'e oy vermek Hazreti Muhammed'in emrini yerine getirmektir" ifadesini kullandı. Esed'in Müftüsü geçtiğimiz yıl verdiği fetvada ise İslam âlemine çağrıda bulunmuş, Suriye'deki savaşta, Esed'e destek verip, yardım etmenin dini bir vecibe olduğunu söylemişti." Suriye'de iç savaşla birlikte Beşar Esed özellikle kendisine destek çıkmayan Şam'daki camilerdeki din adamları, vazirler ve ülke genelinde tanınmış dini önderleri, tasfiye etmişti. <http://www.haber7.com/ortadogu/haber/1167568-suriyeli-muftuden-soke-eden-fetva> Erişim Tarihi. 10.06.2014.

lunan iktidar nimetini kaybetmeme korkusu vardır. Tefsir-siyaset ilişkisini araştıran Nihat Uzun'un tespiti şöyledir:

İslam beldelerinde siyasetin ilme müdahalesi sadece dünyevi anlamda bir iktidar kaybı tehlikesi söz konusu olduğu zaman gerçekleşmiştir. Müslümanların ortaya koydukları entelektüel faaliyetler hem yapısal, hem de târihsel açıdan büyük oranda siyasetin etkisi altında kalmıştır. Siyasi irade ulema sınıfını kendi meşruiyetini destekleyici bir unsur olarak görmek istemiştir. Ulema sınıfı adeta siyasi iradeyle halk arasında bir köprü vazifesi görmüştür.²⁰⁵

Ulema dolaylı olarak da olsa toplumun “vergilerinden” beslenmektedir. Fakat toplumun vicdanı olma hususunda siyasi sisteme medyunluk göstermeleri anlaşılır gibi değildir! Hz. Peygamber (sas) idarecilerle ulema ilişkisinin sistem değil “insan merkezli” ideal boyutunu şöyle ifade eder: “Âlimler dünyaya dalmadıkları ve sultanla hem-hal olmadıkları sürece, peygamberlerin mirasçıları ve emînleridir. Ama dünyaya dalıp sultanın (emrinde) olmaları halinde ise peygamberlere ihanet etmiş olurlar ki, bu durumdayken onlardan sakınınız”²⁰⁶.

Dinin tebliğ ve irşadı otonom sahibi siviller tarafından yapılmadığında işin çıkmazını ve akametini Diyanet İşleri Başkanı asr-ı saadetle analogi yaparak şunları söyler:

Bir ülke düşünün ki hakkı, hakikati anlatmakla, ibadetlere rehberlik yapmakla yükümlü 100 bin insan var. Bu ülkede bu sorunların olmaması lazım. Resülü Ekrem efendimizin, Veda Hutbesinde 100 bin civarında sahabeye hitap ettiği bildiriliyor. O 100 bin kişi bütün insanlığın mukadderatını değiştirdi. Şimdi başkanlık olarak personel sayımız 100 bini buldu. 100 bin insanın manevi rehberlik hizmeti verdiği, dini hayatımızı ayakta tutmak için hizmet sundukları bir ülkede bu tür sosyal problemlerin büyük bir kısmının olmaması lazım. Dolayısıyla her birimiz yaptıklarımızı yeniden gözden geçirmekle mükellefiz. Anadolu'nun her ilinde arkadaşlarımızla bir araya gelerek bu muhasebeyi yapmak istiyoruz.²⁰⁷

Bütün arkadaşlarımız yaptığı işi ve yaptığı işe olan aşkını gözden

²⁰⁵ Uzun, *Hicri II. Asırda Siyaset-Tefsir İlişkisi*, s. 268-269.

²⁰⁶ Suyuti, *Fethu'l-Kebir*, II, 251.

²⁰⁷ <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/dy/Diyamet-Isleri-Baskanligi-Duyuru-14241.aspx> (ErişimTârihi; 15.05.2014)

geçirmeli. Bu iş ancak aşkla, sevgiyle ve sevdıyla yapılır. Bu iş ilimsiz, irfansı ve marifetsiz olmaz. Yaptığımız iş cehaletle veya sadece güzel ses ve kıraatle yapılabilecek bir iş değildir. Kur'ân, sünnet, siyer ve fıkıh bilgisine her arkadaşımızın ihtiyacı var. Her arkadaşımızın bilgi ve birikimini sürekli gözden geçirme ve kendini yenilemeye ihtiyacı var. Eğer bizim kalplerimiz arasında rabıta olmazsa, milletimizin kalpleri arasına rabıta koyamayız.²⁰⁸

Bu ifadeler konjonktürel fotoğrafı okumada oldukça anlamlıdır. Din yapısı gereği sivil bir kurumdur. Hâkimi olduğu toplumun fertleri; dini, dili, mezhebi, etnik kökeni, ırkı farklı bile olsa, din hepsini kucaklar. Bundan da ancak dini tebliğ edenlerin sivil olmaları halinde istenen netice alınabilir. Yoksa “resmi” bir tebliğin temsile her zaman ihtiyacı yoktur. Verilen talimatlar “resmi gazete” formatı ile insanlara iletilir. Halbuki aksiyona dönüşmeyen bir inancın anlamı yoktur. “Hocanın dediğini yap, fakat yaptığını yapma” tutarsızlık ve ironiliği yaşanmaya devam eder.

2.3. İlim-Amel Tutarsızlığı

Kur'ân-ı Kerim Peygamberlerin ilim amel bütünlüğüne dikkat çeker. Hz. Şuayb “...Hem ben sizi birtakım şeylerden menederek kendim onları işlemek istemiyorum ki...!”²⁰⁹ buyururken kendi hayatında ilim-amel tutarsızlığına yer vermediğini anlatır. Kur'ân-ı Kerim söylem ve eylemlerin uyuşmamasını sert dille eleştirir. Böyle bir davranış türünün Allah katında “nahoş” bir davranış olduğunu beyân eder.²¹⁰ Geçmiş toplulukların Tevrat'ın mesajını ulaştırma ve onu aksiyona dönüştürme yükümlülüğünü kabul ettikleri halde gereğini yerine getirmeyenler ciltlerle kitap taşıyan merkebe benzetilir.²¹¹ Bir inanç sistemi aksiyona dönüştürüldüğünde yaşar. Hayatta karşılığı olmayan inançlar bir müddet sonra zamanı ve mekânı kutsallaştıran simgelerle hayatietini devam ettirir. İnsanların inançlarını imaj, görüntü ve simgeler üzerinden ifade etmesi bunu gösterir.

²⁰⁸ <http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dy/Diyaret-Isleri-Baskanligi-Duyuru-15341.aspx>
Erişim Tarihi: 15.05.2014)

²⁰⁹ Hud, 11/88; Örnekler için bk. Tan, *Toplumun Yapılanmasında İlim ve Âlimin Rolü*, s. 295-300.

²¹⁰ Saf, 61/2.

²¹¹ Cuma, 62/5.

Hız. Peygamber (sas)'in Kur'an tarafından övülen temel özelliği muhteşem karakteridir.²¹² Bu yüce karakteri inşa eden de Kur'an'dır. Peygamber'in davranışlarını Kur'an'dan bağımsız ele almak onu anlamakta eksik değerlendirmelere götürebilir. Hız. Peygamber (sas) kendisine inen ayetleri hem açıklıyor, hem de aksiyona nasıl dönüştürüleceğini bizzat yaşayarak gösteriyordu.²¹³ Peygamber (sas)'in tefsirini yaptığı ayetlerin miktarları hakkında çeşitli fikirler serd edilmiştir.²¹⁴ Bunlara bakıldığında, Peygamber (sas)'in Kur'an'ın tamamını tefsir ettiği iddiasını elde mevcut rivayet malzemesi ile kanıtlamak mümkün değildir. Hatta Nebi (sas)'in sözlü beyanlarının tefsirin yaklaşık % 4'ünü oluşturması dikkat çekicidir.²¹⁵

Hız. Peygamber (sas) Kur'an'ın yaşayan canlı bir prototipi olduğu için Kur'an'ı yaşayarak tefsir etti.²¹⁶ Sahabe nesli de tefsir ile ilgili literatüre başvurdular. Fakat "rivayetten" ziyade "riayeti" öncelidiler. On âyet öğrendikleri zaman o âyetlerle amel etmeden diğer ayetlere geçmezlerdi. Böylece Kur'an'ı ve onunla amel etmeyi birlikte öğrendiler.²¹⁷ Abdullah b. Ömer ilim, amel/aksiyon bütünlüğünü sağlayarak Bakara Sûresini sekiz yılda ancak ezberleyebilmiştir.²¹⁸

İlk nesil bilgi-amel birlikteliğine çok dikkat etmişler, zahiri takva tezahürlerinde daima fiiliyat aramışlar. Hız. Ömer şöyle der: لا يغركم من قرأ القرآن. إنما هو كلام نتكلم به. ولكن انظروا من يعمل به. "Sizi Kur'an okuyan kimse yanıltmasın, o ancak dilimizden çıkan sözdür, fakat onunla kim amel ediyor ona dikkat edin!"²¹⁹ Medine'nin Tabii zahid âlimi Seleme ibn Dinar şöyle der: رضي الناس اليوم بالعلم و تركوا العمل "Günümüzde insanlar bilgi edinmeyi yeterli gördüler, onu uygulamayı bıraktılar." Seleme'den elli sene sonra Fudayl ibn İyad, şöyle der: إنما نزل القرآن ليعمل به "Bu Kur'an, amel edilmek için nazil oldu; ne var ki,

²¹² Kalem, 68/4.

²¹³ Hız. Aişe: "Peygamber (sas)'ın ahlakı Kur'an'dı" ifadeleri bk. İbn Kesir, *Tefsiru'l Kur'âni'l-Azîm*, V, 454.

²¹⁴ Yıldırım, *Hız. Peygamberin Kur'an Tefsiri*, s. 45-53

²¹⁵ Koç, *İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri*, s. 106.

²¹⁶ Demirci, *Tefsir Târîhi*, s. 67.

²¹⁷ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azîm* I, 8.

²¹⁸ İbn Teymiyye, *Tefsir Üzerine*, s. 28.

²¹⁹ Bağdadî, *İktidau'l-İlmi'l-Amel*, s. 109; naklen Hatipoğlu, *Kültürel Mirasımızı Tenkid Zarureti*, s. 82.

insanlar onun kıraatini amel haline getirdiler..."²²⁰ derken insanların sadece Kur'an'ın lafzıyla uğraştıklarını dile getirir.

İbn Teymiye şöyle der: "Şurası bilinen bir gerçek ki, her sözün asıl amacı, lafzın değil, bir mananın kavranmasıdır. Yoksa kupkuru lafız bir değer ifade etmez. Sadece kabukla uğraşmak kişiye veya uğraşana bir şey kazandırmaz."²²¹ Fahreddin er-Razi şöyle der: "İlim ve amel arasındaki ilişkiye dikkat etmeme toplumsal problemlere sebep olacağı izahtan varestedir"²²².

Hız. Peygamber (sas) söylediğini yaşayıp, yaşamadığını da söylemediğine göre kıyamete kadar mesajı tebliğ edenlere ilim-amel bütünlüğünü karakter haline getirmeyi tavsiye ediyor. Ümmeti hakkında en çok korktuğu kimselerin de ilim ve aksiyonu birleştiremeyenlerin olduğunu ifade eder²²³. Bunlarda retorik çoktur, fakat hayata yansımıyorsa insanların güvenini kazanmak mümkün değildir. Ahirette de ilim-amel tutarsızlığının cezası Peygamber tarafından şöyle anlatılır :

Kıyâmet günü biri getirilecek ve cehenneme atılacak, bağırsakları dışarı dökülecek, arsana beygirinin buğdayı döverken döndüğü gibi döndürülecek, cehennemliklerin hepsi bu adamın başına toplanacak ve : "Ey falan adam, başına gelen bu ne hal böyle, sen iyiliği emir, kötülükten men etmiyor muydun?" diyecekler. O da evet, iyiliği emreder, fakat kendim yapmazdım, kötülükten men eder, fakat kendim yapardım.²²⁴

Abdurrahman b. Ganem şöyle der: Rasulullah'ın ashabından on kişi bana şunları söyledi: "Biz Kuba mescidinde ilim öğreniyorduk. Resulullah (sas) yanımıza geldi, ve şöyle buyurdu: "Dilediğiniz kadar ilim öğrenin. Ama vallahi amel etmedikçe öğrendiğiniz ilmin faydasını göremezsiniz buyurdular"²²⁵. Hız. Peygamber (sas)'in tebliğ hayatı boyunca hiç kimse ona "neden bize söylediklerini kendin de yapmıyorsun?" diyememiştir. Mekke'li müşrikler ile aynı değerleri paylaşmamasına hatta onlar Peygambere muhalif ve düşman olup O'nun getirdiği

²²⁰ Hatipoğlu, *Kültürel Mirasımızı Tenkid Zarureti*, s. 83.

²²¹ İbn Teymiye, *Tefsir Üzerine*, s. 28-29.

²²² Razi, *Acaibu'l-Kur'an*, s. 140.

²²³ Müsned, I/44

²²⁴ Müslim, Zühd, 51; Başka hadis için bk. *Müsned*, III/231.

²²⁵ İbn Abdî'l-Berr, *Câmiu Beyani'l-İlim*, s.6.

mesajları reddetmelerine rağmen Ona "el-Emîn" demekten kendilerini alamamışlardır. Bunda yaşadığı toplumdan herhangi bir beklentiye girmemesinin etkisi vardır. Toplum beklentiye girenleri değil, topluma eserleri ile değer katanları unutmaz. Velew ki az olsun!

2.4. Üslûp Sorunu

Üslup, kelime olarak "tutulan yol, tarz, tavır anlamlarına gelir."²²⁶ Kavram olarak da; duygu ve düşüncelerin anlatılması sırasında dil malzemesinin kullanılmasındaki özgünlüğe denir.²²⁷

Kur'an-ı Kerim'in kendine özgü sade, arı, duru ve yalın anlatım tarzına da "Üslûbul-Kur'an" denir.²²⁸ Kur'an-ı Kerim'in hem fertlerin kişiliklerin oluşumunda hem de toplumun inşasında yerleştirmek istediği hususlardan birisi de üsluptur. Kur'an bunu gerçekleştirmek için özellikle kıssaları kullanır. Kıssalar, insani ilişkilerin en ince ayrıntısına kadar detay verilerek, Kur'an'ın kendine özgü üslubu içinde aktarılır. Kur'an nazil olduğu Arap toplumunda fazla görülmeyen, toplumun alışık olduğu sözlü ya da yazılı anlatım şekillerinden hiçbirine benzemeyen bir üslup kullanmıştır. Ve bu üslubun etkili olmasında da hamasetten uzak "duygu dilini" kullandığı bir vakıadır. O dönemde Arap edebiyatını en iyi bilenlerden Velid b. Muğire, Kur'an'ı dinleyince güzelliğini ve etkileyiciliğini takdir etmiş. Bu sözlerin recez, kaside ya da cinlere ait şiirler türünden olamayacağını itiraf etmiş, ancak bu konuda kavmine ikna edici bir açıklama yapması istendiğinde "Kur'an'ı başkalarından aktarılmış bir sihir"²²⁹ şeklinde nitelemek zorunda kalmıştır.²³⁰

Arap toplumunun ediplerini etkileyen asıl unsur Kur'an'ın akıcı üslubudur. Kur'an'ın ısrarla üzerinde konulardan birisi de vahyin dili ve bu dilin anlaşılabilirliği ve açıklığıdır. Kur'an bu bağlamda kendisinin açık, anlaşılır dille indirildiğini şöyle anlatır: "Düşünüp mânasını anlamamız için Biz, onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik."²³¹ Bir başka ayette

²²⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arap*, III, 2059.

²²⁷ Durmuş, "Üslup" DİA, XXXXII, 383.

²²⁸ Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 133.

²²⁹ Müddessir, 74/11-25.

²³⁰ Zemahşeri, *Keşşâf*, IV, 183.

²³¹ Yusuf, 12/2; Zuhruf, 43/3; Duhan, 44/58; İzahlar için bk. Demirci, *Vahiy Gerçeği*, s. 119-120.

“İşte Biz Kur’ân’ı, böyle açık âyetler halinde indirdik.”²³² buyurmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’in açık ve anlaşılır olmayan bir üslûba sahip olması onu hayatın merkezinden çıkarır, dışına iter. Söz konusu durum ayette şöyle ifade edilir. “Eğer biz Kur’ân’ı yabancı bir dille gönderseydik derlerdi ki: “Neden, onun âyetleri açıkça beyan edilmedi? Dil yabancı, muhatap Arap! Olur mu böyle şey?” De ki: “O, iman edenler için hidâyet ve şifadır.”²³³ Suat Yıldırım ayet hakkında şu açıklamayı yapar:

Bu, kâfirlerin inatlarının tezahürlerinden biridir. Hz. Peygambere: “Senin anadilin olan Arapça ile bir şeyler söylemeni vahiy kabul etmemizi bekleme! Ama sen durup dururken “Farsça, Rumca gibi bir dille kusursuz bir beyanda bulunursan işte o zaman “Bu bir mucizedir!” diye kabul edebiliriz” demek istiyorlar. Onlara verilen cevapta: “Biz onlar anlasınlar diye kendi dilleriyle indirdik. Eğer yabancı dilden olsaydı bu sefer de: “Ne tuhaf! Arap olana yabancı dille hitap ediliyor!” Yani şöyle demek isteyeceklerdi: “Gelin de görün: Araplara gönderilen peygamber yabancı dil konuşuyor. Ne kendisinin, ne de halkının bilmediği dille onlara hitap etmesi hiç akıl kârı mıdır?”²³⁴

Kur’ân-ı Kerîm açık, güzel ve anlaşılır üslûba bu kadar önem verirken muğlak ve anlaşılmaz tarzda konuşulmasını tasvip etmez. Hz. Musa’nın tebliğ serüveni anlatılırken sözlerinin anlaşılması hususu dikkate verilir: “Ya Rabbi,” dedi, genişlet göğsümü, kolaylaştır işimi, çözüver şu dilimin bağını. Ta ki anlasınlar sözümü!”²³⁵

Üslupta meydana gelecek bir problemin mesajın yalanlanmasına sebep olunacağı yine Hz. Musa prototipi üzerinden şöyle anlatılır: “Kardeşim Harun’un ifadesi benimkinden daha düzgündür, onu da benimle beraber yardımcı olarak görevlendir ki beni tasdik etsin, Doğrusu beni yalancı saymalarından endişe ediyorum.”²³⁶ Kur’ân, Hz. Davut (as)’in iktidarının üzerine oturduğu sacayaklarını anlatırken O’nun üslubundaki vasıf olan “faslu’l-hitaba”²³⁷ dikkat çeker. Bu da muhataba fazla açıklamaya ihtiyaç duymayacak tarzda mesajı açık ve net ilet-

²³² Hac, 22/16.

²³³ Fussilet, 41/44.

²³⁴ Yıldırım, *Kur’ân-ı Hakîm Ve Açıklamalı Meâli*, s. 480.

²³⁵ Taha, 20/25-28.

²³⁶ Kasas, 28/34.

²³⁷ Sâd, 38/20.

me,²³⁸ güzel konuşma yeteneği,²³⁹ meramını güzel anlatma,²⁴⁰ Türkçede yerli yerinde konuşma için kullanılan “konuşurken taşı gedigine koyma”, ikna yeteneği,²⁴¹ anlamlarına gelmektedir. Mesajın iletilmesinde ve kabulünde üslup önemlidir. Üsluptaki ağdalılık, tekellüf ve tasannu' Kur'an tarafından tasvip edilmeyen tavır olarak anlatılır.²⁴² Hz. Peygamber (sas) de üslubun anlaşılmasından hem kendisi rahatsız olmuş,²⁴³ hem de kaçınılması gereken bir davranış olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁴

Yukarıda geçtiği üzere, Kur'an, tebliğcinin tebliği hangi üslup ile anlatacağını da beyan eder. Bizim, mesajı bize ait olmayan kavramlar üzerinden değil Kur'an'ın kendi kavramları ve üslubu üzerinden iletmemiz halinde sağlıklı netice alınacağı ümit edilir.

Netice

Kur'an yorumcuları, kemiyet olarak çoğalmıştır. Fakat bu faaliyetin keyfiyet olarak aynı oranda arttığı söylenemez. Metnin yorumunu topluma taşıyacak olanlar etik özellikleri ile görünür olmalıdırlar. Bu sıfatların hem evrensel hem de dominant olanı güvendir. Hem yaratan hem de yaratılan için ortak olarak kullanılan sıfat “Mü'min”dir. Hz. Peygamber (sas)'in sahip olduğu emîn sıfatı sebebiyle karşıtları onun aleyhine kamuoyu oluşturmayı başaramamışlardır. Düşmanlarının ellerinde kalan tek şey şiddete başvurmak olmuştur.

Kültür ve medeniyet târihimizde, emniyet hayatın her karesinde kendini gösteren her kapıyı açabilecek bir anahtar hükmünü almıştır; (1) Emîn-i Hazine; kıymetli şeylerin muhafazasına memur olanlar. (2) Emîn-i Kâdı; Kâdının bir hususa memur yaptığı kimse. (3) Emîn-i Mahzen; Erzak, eşya, ilaç gibi şeylerin muhafazasına memur olanlar.

²³⁸ Zemaşşerî, *Keşşâf*, III, 365; Neseî, *Medariku't-Tenzil*, IV, 37; İbn Âşur, *et-Tabrir ve't-Tenvir*, XXIII, 229.

²³⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XX, 52; Sâbunî, *Safvetu't-Tefâsir*, III, 54; Köylü, *Çağdaş “İletişim Teknikleri Işığında Kur'an Tebliği”*, s. 216.

²⁴⁰ Yıldırım, *Kur'an-ı Hakîm Ve Açıklamalı Meâlî*, s. 453.

²⁴¹ İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an*, s. 902.

²⁴² Sâd, 38/86; izah için bk. Zemaşşerî, *Keşşâf*, III, 385; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 4111.

²⁴³ Tirmizî, *Birr* 71.

²⁴⁴ Ebû Dâvûd, *Edeb* 94; Tirmizî, *Edeb* 72.

(4) Emîn-i Sarf; Mensup olduğu müesseseye ait para ve eşyayı dağıtma-ya memur olan kişi. (5) Şehremîni; belediye başkanına verilen unvan. (6) Binaemîni; yapılan binaların hesâplarını tutanlara verilen isim²⁴⁵. (7) Dâru'l-Funûn Emîni; üniversite rektörü,²⁴⁶ bunlardan bir kaçıdır. Günümüzde sadece nostaljik olarak isimlerini saydığımız bu sıfatlara özelde Mü'minler, genelde insanlık ne kadar da muhtaç!

Hazinesi/kaynağı bizde olup, yitirdiğimiz değerleri başka kapılarda arama bahtsızlığına düşmek kadar kötü bir vaziyet olmasa gerek! Hâlbuki mutlak güvenin kaynağı "el-Mü'min" olan Allah'ın "el-Emîn" olan Peygamber'e gönderdiği mesaja "Mü'min" olan kulları "imân" ile "gerçekten" bağlanırsa, yaşadığımız coğrafyalar "el-Beledü'l-Emîn" olur. En zor kazanılan fakat en zor kaybedilen değer in başında güven geldiği unutulmamalıdır. Modern dünyada güvenin istenen seviyede olduğu söylenemez. Güvenin aşındığı yerkürede emniyetin yeniden inşası kaçınılmaz bir görev olarak inanan insanların "imâni" borçlarıdır. Çünkü, ancak güvenin olduğu yerde "hakkaniyet" "özgürlük" ve "şeffafiyet" olur. Güveni kazanmak bir ömür alırken, kaybetmek için bazen birkaç dakika yeter. Yapılan tebliğin "resmî formatta" olması toplumsal ve ferdi değişimi sağlamaz. Tebliğcinin ifa ettiği hizmeti ücret karşılığı yapması ise faaliyeti akamete uğratır.

Kaynaklar

Ahmed b. Hanbel, Müsned, Beyrut, ty.

Âlusi Ebu'l-Fadl Şihâbuddin; Ruhü'l-Meâni fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesâni, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1985.

Algül, Hüseyin, "Emîn" DİA, İstanbul, 1995, XI, 111.

Ata, Mürsel, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in (sas)'nin Risâleti, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 1998.

Buhâri, Ebu Abdillâh Muhammed b. İbrahim; Sahihu'l-Buhâri, Mısır, 1212.

Bulaç, Ali, Din, Kent Ve Cemaat, Ufuk kitap, İstanbul, 2008.

Bulaç, Ali, Din ve Siyaset, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2014.

²⁴⁵ Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, 526.

²⁴⁶ Sarıçam, "Değerlerin Hayata Geçirilmesinde Hz. Peygamber: Güven Örneği", s. 215.

- Bulaç, Ali, Din, Devlet ve Demokrasi, Zaman Kitap, İstanbul, 2001.
- Bulut, Ali, Kur'an'da Emânet Kavramı, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek lisans Tezi, İsparta, 2002.
- Candan, Abdulcelil, Ulemanın Gücü, Ahenk Yayınları, İstanbul, 2003.
- Cevad, Ali, Mufasssal fi Târihi'l-Arap Kable'l-İslam, ty. 1993.
- Demir, Ömer-Acar, Mustafa, Sosyal Bilimler Sözlüğü, Vadi Yayınları, İstanbul, 1997.
- Demirci, Muhsin, Tefsir Târihi, M. Ü. İ. Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Demirci, Muhsin, Vahiy Gerçeği, M. Ü. İ. Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1996.
- Demirci, Muhsin, Tefsir Usûlü, M. Ü. İ. Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2013.
- Doğan, Mehmet, Büyük Türkçe Sözlük, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- Durmuş, İsmail, "Üslup" DİA, İstanbul, 2012, XXXXII, 383.
- Ebu Zehra, Muhammed, İslam'da Fıkhi Mezhepler Târihi, trc. Sıbğatullah Kaya, Bilge Adam Yayınları, İstanbul, 2003.
- Elmalı'lı, Muhammed Hamdi Yazır; Hak Dini Kur'an Dili, Eser Neşriyat, İstanbul. 1986.
- Eren, Şadi, "Kur'an'da Esmâ-i Hüsnâ: Allah'ın Güzel İsimlerine Mazhariyet", İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:1, Yıl: 2013, s. 1-14.
- Erkal E. Mustafa, Baloğlu Burhan, Baloğlu Filiz, Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü, İstanbul, 1997.
- Ersoy, Mehmet Akif, Safahat, Ankara 1984.
- Güler, İlhami, Allah'ın Ahlâkiliği Sorunu -Ehl-i Sünnet Allah Tasavvuruna Ahlâki Açından Eleştirel Bir Yaklaşım- Ankara, 1998.
- <http://haber.stargazete.com/yazar/yukselen-siddet-ve-yeni-degerler/yazi-878382>(Erişim Târihi; 11.05.2014)
- <http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=94043>; Erişim Târihi, 08.05.2014
- <http://www.haberler.com/washington-da-16-yasindan-kucuklere-gece-sokaga-haberi>; Erişim Târihi, 08.05.2014.
- <http://www.sizinti.com.tr/konular/ayrinti/insan-iliskilerinde-en-guclu-duygu-guven.html>;
- (Erişim Târihi, 10.05.2014)

- <http://phil.metu.edu.tr/ahmet-inam/guven.htm>(Erişim Târihi, 13.05.2014)
- <http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=94043>; Erişim Târihi, 08.05.2014.
- <http://www.haberler.com/washington-da-16-yasindan-kucuklere-gece-sokaga-haberi>;Erişim Târihi, 08.05.2014.
- <http://www.bugun.com.tr/ara/Karma%20Toplum>;Erişim Târihi, 08.05.2014
- Hâkim, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, Müstedrek 'Ale's-Sahihayn Fi'l-Hadis, Beyrut, Hamidullah Muhammed, İslâm Peygamberi, trc. Sâlih Tuğ, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1980.990.
- Hâkim, Ebu Abdillâh Muhammed b. Abdillâh, el-Vesaiku's-Siyasiyye, Beyrut, 1987.
- Hatipoğlu, M. Said, Kültürel Mirasımızı Tenkid Zarureti, Otto Yayınları, Ankara, 2012.
- Hazin, Ali b. Muhammed; Lübâbu't-Te'vil fi Meâni't-Tenzil, Mısır, 1955.
- Huntington P. Samuel, "Medeniyetler Çatışması mı?", Medeniyetler Çatışması, der. Murat Yılmaz, Vadi Yayınları, Ankara. 1997. s. 15-30.
- Izutsu, Toshihiko; Kur'ân'da Allah ve İnsan, trc. Süleyman Ateş, Ankara ty.
- İbn Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf, Camiu Beyâni'l-İlim ve Fadlih ve Mayenbeği, fi Rivâyetih ve Hamlihi, Kahire, 1975.
- İbn Âşur, Muhammed, et-Tahrir ve't-Tenvir, Tunus, 1984.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail, Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1985.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail, el-Bidâye Ve'n-Nihâye, Beyrut, 1990.
- İbn Teymiyye, Takiyuddin Ahmed, Tefsir Üzerine, trc. Harun Ünal, Pınar Yayınları, İstanbul, 1985.
- İsfahânî, Râgıb Ebu'l-Hüseyn b. Muhammed; el-Müfredât fi Garibi'l-Kur'ân, İstanbul. 1986.
- İslamoğlu, Mustafa, Kur'ân'a Göre Esmâ-i Hüsna, Denge Yayınları, İstanbul, 2013.
- Kapar, M. Ali, "Hz. Peygamber'in Güvenirliği" İstem, Yıl: 1, Sayı: 1, 2003, s. 41-50.
- Kardavi, Yusuf, İslâm'i Uyanışın Problemleri, trc. Hasan Fehmi Ulus, İstanbul. 1986.

- Karlı, H. İbrahim, Kutsal Kitaplara Göre Din Adamı, T.D.V. Yayınları, Ankara, 2010.
- Kasapoğlu, Abdurrahman, Kur'an Psikoloji Atlası, Kendini Bilmek Yayınları, Malatya, 2010.
- Kitâb-ı Mukaddes, (Tevrat ve İncil) İstanbul, 1976.
- Koç, Mehmet Akif, İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri -İbn Ebi Hatim Tefsiri Örneğinde Bir Literatür İncelemesi-, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2001.
- Köylü, Mustafa, "Kur'an'ın İnsanlığa Getirdiği Değerler ve Hedefler" Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl:2007, Sayı: 24-25, s. 65-88.
- Köylü, Mustafa, "Çağdaş İletişim Teknikleri Işığında Kur'an Tebliği" VII. Kur'an Sempozyumu, Fecr Yayınları, Ankara, 2005, s. 197-222.
- Kurucan, Ahmet, Amerika'da Dindar Olmak, Kaynak Yayınları, İzmir, 2007.
- Kurtubi, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed, el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'an, Daru'l-Fikr, Beyrut, ty.
- Kurt, Yaşar, Hz. Yusuf'un Târihsel Hayatı, Mukayese ve Değerlendirme, Araştırma Yayınları, Ankara. 2005.
- Kutub, Seyyid, fi Zilâli'l-Kur'an, Beyrut, 1980.
- Marshall, Gordon, Sosyoloji Sözlüğü, Çev. Osman Akınhay-Derya Kömürçü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.
- Mevdudî, Ebu'l-Ala, Tefhimu'l-Kur'ân, trc. heyet, İnsan Yayınları, İstanbul. 1991.
- Mevdudî, Ebu'l-Ala, Hilafet ve Saltanat, trc. Ali Genceli, Ankara, 1972.
- Müsned, bk. Ahmed b. Hanbel,
- Nasîf Ali Mansur, Gâyetu'l-Me'mul, (Şerhu't-Tac) İstanbul, 1961.
- Nesefî, Ebu'l-Muîn Meymûn b. Muhammed, Tabsiratu'l-Edille Fi Usûli'd-Dîn, ty. Atay, Hüseyin-Düzgün, Şaban Ali, Ankara, 2003.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed, Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1984.
- Nevevî, Ebu Zekerîyya Yahya b. Şerif, et-Tıbyân fi Âdabî'l-Hamaleti'l-Kur'an,

- Beyrut, 1985.
- Nisâburi, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhidi, Esbabu'n-Nüzul, Beyrut,1986.
- Özarslan, Selim, “Peygamberlerin Görevlerini karşılıksız Yapmaları” Diyanet İlmi Dergi, Ekim-Aralık, Yıl: 2013, Cilt: 40, Sayı:4, s. 49-60.
- Özdemir, Veysel, Hz. Muhammed (sas) Örneğinde Liderlik, Bingöl, 2013.
- Pakalın Mehmet Zeki, Osmanlı Târih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB Yayınları, İstanbul, 1993.
- Râzi, Fahrüddin Muhammed b. Ömer, et-Tefsiru'l-Kebir (Mefâtihu'l-Gayb) Beyrut, 1982.
- Râzi, Fahrüddin Muhammed b. Ömer, Acaibu'l-Kur'ân, Beyrut, 1984.
- Râzi Zeynuddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr, Tefsiru Garibi'l-Kur'âni'l-Azîm, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ty. Hüseyin Elmalı, Ankara, 1997.
- Riyazu's-Salihin Terceme ve Şerhi, Kandemir Yaşar- Çakan İsmail Lütfi-Küçük Raşit, Erkam Yayınları, İstanbul 2008.
- Sâbüni, Nureddin, Matûridiye Akâidi, trc. Bekir Topaloğlu, Ankara, 1991.
- Sâbüni, Muhammed Ali, Safvetu't-Tefâsir, Beyrut, 1981.
- Sa'lebi, Ebu İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, Kasasu'l-Enbiya (Arâisu'l-Mecâlis) Beyrut, 1991.
- Sarıçam, İbrahim, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, Ankara, 2003.
- Sarıçam, İbrahim, “Değerlerin Hayata Geçirilmesinde Hz. Peygamber: Güven Örneği”, İslâm'ın Güncel Sunumu, Ankara, 2006, s. 205-215.
- Suyuti, Celaluddin Abdurrahman b.Ebi Bekr, el-Fethu'l-Kebir Fi Dammi'z-Ziyâdeti İlâl Camii's-Sağır, Beyrut, ty.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezid, Câmîu'l-Beyân an Te'vil-i Âyil-Kur'ân, Beyrut, 1988.
- Tarhan, Nevzat, “Zaman Kullanımı Açısından Kadın-Erkek Farkı” Zafer Dergisi, Mart, 2012, Yıl: 36, Sayı, 423, s. 35-36.
- Tan, Zeki, Kur'ân'a Göre Toplumun Yapılanmasında İlim Ve Âlimin Rolü, Ark Yayınları, İstanbul, 2010.
- Tan, Zeki, “Kur'ân-ı Kerim'in Sofra Kültürümüze Kattığı Değerler”, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yıl: 2011, Cilt: XIII, Sayı: 2, s.

229-273.

Tan, Zeki, "Mekki Ayetlerde Kadın Tasavvurunun İnşasında Ahlaki Zemîn" Marife Dergisi, Yıl:12, Sayı: 3, Kış, 2012, s. 115-137.

Tan, Zeki, "Ahlâki Liderliğin Dinamosu, Güven" Kur'an'î Hayat, İki Aylık Dergi, Mayıs-Haziran, 2011, Sayı:18, s. 68-74.

Tan, Zeki, "Modern Dünyanın Yitik Hazinesi; İman, Emniyet" Kur'an'î Hayat, İki Aylık Dergi, Kasım Aralık, 2011, Sayı: 21, s. 66-74.

Topaloğlu, Bekir, "Mü'min" DİA, İstanbul, 2006, XXXI, 557-558.

Tuğrul, Süleyman, Kur'an'da Ahlaki Değerler, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2008.

Türkçe Sözlük, haz. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.

Yaman, Ahmet, İslam Hukukunun Oluşum Süreci ve sonrasında Siyaset-Hukuk İlişkisi, Esra Yayınları, Konya, 1999.

Uzun, Nihat, Hicri II. Asırda Siyâset-Tefsir İlişkisi, Pınar Yayınları, İstanbul, 2011.

Yıldırım, Suat, Kur'an'da Ulûhiyyet, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1987.

Yıldırım, Suat, Hz. Peygamberin Kur'an Tefsiri, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1983.

Yıldırım, Suat, Kur'an-ı Hakîm Ve Açıklamalı Meâli, İstanbul, Feza Gazetecilik, İstanbul, 1998.

Zehebi, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, Siyeru A'lami'n-Nubelai, Beyrut, 1985.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım, Carullah Mahmud b. Ömer, el-Keşşâf an Hakâiki't-Te'vilve 'Uyûni'l-Akâvil fi Vucûhi't-Te'vil, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, ty.